

10087

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUHYİDDİN EN-NEVEVİ'NİN HAYATI ESERLERİ
VE SAHİH-İ MÜSLİM ŞERHİNDEKİ METODU**

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

YÖNETEN
Doç. Dr. Ramazan AYVALLI

HAZIRLAYAN
Yakup KOÇYİĞİT

KONYA - 1989

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER	1
KISALTMALAR	4
ÖNSÖZ	5

GİRİŞ

NEVEVİ'NİN YAŞADIĞI ASIR

A-SİYASİ ÇEVRE	9
B-İLMİ HAYAT	12

I. BÖLÜM

A-NEVEVİ'NİN ŞAHSİ HAYATI

1-DOĞDUĞU YER VE NİSBESİ	15
2-İSMİ KÜNYESİ VE NESEBİ	16
3-LAKABI	17
4-DOĞUMU	18
5-YETİŞMESİ	19
6-VEFATI	24

B-NEVEVİ'NİN İLMİ HAYATI

1-İLMİ TAHSİLİ	26
2-HOCALARI VE İLMİ ÇEVRESİ	29
a-Fıkıh İlmini Aldığı Hocaları	30
b-hadis ilmindeki Hocaları	32

C-DİNİ DURUMU

1-AHLAKİ VE KİŞİLİĞİ	34
2-FİKHİ DURUMU	37
3-İTTİKADDA MEZHEBİ	41

II. BÖLÜM

A-HADİS İLMİNDEKİ YERİ	43
B-ESERLERİ	48

1-El Minhâc Şerh-u Sahîh-i Müs- lim İbni'l-Haccâc	49
2-Er-Ravdâ Fî'l-Furû	49
3-El-Minhâc	51
4-Riyazü's-Salihin	53
5-El-Ezkârü'l-Muntehebât	55
6-Şerhu'l-Erbein	56
7-Et-Tahrîr	59
8-Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lügât	60
9-Et-Takrîb ve't-Teysîr	61
10-Et-Tibyân Fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân ...	62

11-Bustanu'l-Arifin	63
12-Menakıbu's-Säfiî	64
13-Et-Tahkik	64
14-Tashıhu't-Tenbîh	64
15-El-İzâh Fî'l-Menâsik	64
16-Tabakâtü'l-Fukahâ	65
17-El-Mecmû'	65
18-Muhtasarı Adabı'l-Istiskâ	65
19-Ruûsü'l-Mesâil	65
20-Tuhfetu't-Tâlibî'l-Fedâil	65
21-Muhtasarı't-Teznîb	66
22-Edebu'l-Müftî ve'l-Musteftî	66
23-Mesâilu Tahmîsi'l-Ğanaim	66
24-El-Fetâvâ	66
25-Dekâiku'l-Minhâc ve'r-Ravdâ	66
26-Et-Terhîs Fî'l-Ikrâm ve'l-Kıyâm	66
27-Şerhu'l-Vasît	66
28-Şerhu'l-Buhârî	66
29-El-İmlâ Alâ Hadîsi'l-Amâl bi'n-Nıyyât ...	67
30-El-Hulasâ Fî Ehâdîsi'l-Ahkâm	68
31-Hulâsatu'l-Ahkâm	68
32-El-Usûl ve'z-Zavâbıt	68
33-Mekâsidu'n-Nevevî	68
34-Menaru'l-Hedy'î Fî'l-Vakfi ve'l-İbtidâ ..	68
35-Câmiu's-Sünen	68
36-Tuhfetu't-Tâlib Et-Tenbîh	68

III. BÖLÜM

A-SAHİH-İ MÜSLİM NÜSHALARI VE NEVEVİ'Nİ NÜSHASI .	72
B-SAHİH-İ MÜSLİM ŞERHİ'NİN ÖZELLİKLERİ	73
C-SAHİH-İ MÜSLİM ŞERHİNDEKİ METODU	78
D-SAHİH-İ MÜSLİM ŞERHİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	94
E-SAHİH-İ MÜSLİM ŞERHİ'NİN BASKILARI	95
SONSOZ	96
BİBLİYOGRAFYA	97

KISALTMALAR

(S.A.S)	Sallallahu Aleyhi Vesellem
(A.S)	Aleyhi's-Selâm
(Rh.A)	Rahmetullahi Aleyh
(R.A)	Radiyallahu Anh, anhä, anhümâ, anhüm
Bkz.	Bakınız
a.g.e	Adı Geçen Eser
v.s	Vesaire
v.b.g	Ve Bunun Gibi
v.b	Ve Benzerleri
c.	Cilt
s.	Sayfa
sy.	Sayı
Terc.	Tercüme Eden
yy.	Yayınları

DİNSÖZ

İlim, insanlar elindeki bir emanettir. Bu emaneti ellerinde bulunduran insanlara düşen görev, sahip oldukları bu kutlu emaneti muhafaza ile birlikte "adalet" ve "zapt" sahibi, ehliyetli ve güvenilen ellere tevdi ve teslim etmektir.

Belirli bir süre içerisinde ilme taşıyıcılık ve muhafızlık yapmış olan âlimlerin yaşayışlarını, hâl ve gidişatlarını, verdikleri eserler ve bıraktıkları te'sirleri araştırmak ve bilmekte ilmin muhtevası içerisine girer. Söyle ki, geçmişte birçok insan ilme hizmet etmiştir. Bu kimseler, nasıl ve hangi şartlar altında, hangi usul ve metodlarla çalışmışlardır? Ne gibi çalışmalar ortaya koymuşlardır? Bunlara güvenilebilir mi yoksa güvenilemez mi? Bunların bilinmesi, bir çok yönden insanlara faydalar sağlar. Her şeyden önce geçmişteki faydalı usuller alınır, faydasızlar ise atılır. "Denenmiş denenmez" sözü gereğince düşülen hatalara tekrar düşülmez. İnsanlar tanınmış olur. Eserlerini, kendi şahsiyetleri ile birlikte daha iyi tanıma imkânı elde edilmiş olur. Bunun gibi daha bir çok faydaları saymak mümkündür.

İslam tarihinde, bu sahada bir çok çalışma ve araştırma yapılmış, rical (Biyografi) ve bibliyografya sahasında çok kıymetli eserler verilmiştir.

Biz, bu tetkikimizde H. 7. (M. 13.) asrın mümtaz

âlimlerinden "Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref En-Nevevî'nin (ö.676/1277) hayatı, eserleri ve Sahih-i Müslim şerhinde ki metodunu inceleyeceğiz.

Muhyiddin En-Nevevî, adı geçen asrın velüd şahsiyetlerindedir. Kırk'ı geçen eserleri ve ilme, islâma ve müslümanlara yapmış olduğu diğer hizmetleriyle, tarihin ender şahsiyetlerindedir.

Hâl böyle iken türkçemizde, Nevevî hakkında yazılmış doyurucu, ilmi bir çalışma yoktur.

Hakikatte arapçada da, biyografi kitaplarındaki birkaç sayfalık kısa bilgi dışında pek az eser vardır.

Bunların bir tanesi Nevevî'nin talebesi Alâeddin Ali b. İbrahim b. Dâvûd b. Attâr Eş-Şâfiî'nin (724/1326) "Tuhfetü't-Talibîn Fi Tercemeti Şeyhinâ El-İmâmi'n-Nevevî Muhyiddin" isimli eseridir. Bu eser muhtût (el yazması) olup Tübingen kütüphanesinde 18 numarada kayıtlı bir nüshası mevcuttur. (1)

Bir diğeri Hafız Muhammed b. Abdîrrahmân Es-Sehâvî'nin "El-Menhelu'l-Azbu'r-Revî Fi Tercemeti'l-İmâmi'n-Nevevî" isimli eseridir. Bu eser (1354/1935) te Muhammed Hasen Rabeî'nin tahkîki ile Mısır'da bastırılmıştır. (2)

1-İslâm Ans. c.9, s.223

2-El-Etrâm, Salîh b. Abdurrahman; Lemehât min Hayati'l-İmâm En-Nevevî; Edvâü'ş-Şeriâ dergisi sy.15 s.25-75. Riyâd 1983

Celâleddin Es-Suyûtî'nin "El-Menhecû's-Sevî Fî Tercemeti'n-Nevevî" isimli eseri yazma olup Berlin'de bir nüshası bulunmaktadır. (1)

Bir de Abdulgani Ed-Dakr'ın "El-İmâmü'n-Nevevî" isimli eseri vardır. Bu eser de (1395/1975) te Darü'l-Kalem müessesesi tarafından Dimeşk'te bastırılmıştır.

Çalışmalarım sırasında bu kitaplardan sadece Ed-Dakr'ın "El-İmâmü'n-Nevevî" sinden faydalanma imkânı bulabildim. Bunların dışında, bibliyografya da bildirilen eserler ile Sahih-i Müslim Şerh'inin muhtelif baskılarından ve bir de Nevevî'nin diğer eserlerinden O'nun hayatı ve eserleri hakkında bulabildiklerimi iktibas ettim.

Şerh metodu hakkında ortaya konmuş başlıbaşına bir usul ve çalışma olmadığından, Sahih-i Müslim Şerhindeki metodu incelerken daha çok bu eseri üzerinde çalıştım. Tespit edebildiğim kadarı ile hadisleri şerh ve izah tarzı, bu hususta dikkat ettiği noktalar, geçmişle alakası... vs. gibi hususları kaydederek örneklendirmeye çalıştım.

Çalışmam, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. "Giriş" te yaşadığı siyasi ve ictimai çevre incelenmiştir. I. bölümde şahsi hayatı, ismi, doğumu, yetişmesi, vefatı... vs. incelenmekte olup II. bölümde ilmi hayatı, eserleri ve özellikleri Sahih-i Müslim şerhi incelenmiştir.

Bu çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen Muhterem Hocam Doç. Dr. Ramazan Ayvalli Bey'e, bu çalışmanın tamamlanması için beni her an teşvik eden Tefsir ve Hadis bölüm başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu Bey'e ve kitap temininde olsun, yaptığım istişareler sırasında değerli fikirlerini lütfetmek şeklinde olsun yardımcı olan bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma şükranlarımı arzederim.

Çalışma ve gayret bizden, tevfik ve hidâyet Allah'tandır.

GİRİŞ

NEVEVİ'NİN YAŞADIĞI ASIR

A- SİYASİ ÇEVRE

Nevevî'nin yaşadığı asır olan H.7 (Miladi 13.) asır İslam aleminin en hareketli, en çalkantılı dönemlerinden birisidir. Nevevî'nin yaşadığı Şam bölgesi özellikle Dimeşk şehri önceleri Mısır'daki Eyyûbî devletine bağlı ve çoğunlukla da Eyyûbî sülalesinden olan valiler tarafından yönetilirken daha sonra Memlûk sultanlarına bağlı valiler tarafından yönetilmiştir. Memlûkların saltanata geçtiği ilk yıllarda Şâm, Humus, Halep gibi şehirlerde hüküm süren Eyyûbî valileri Mısır'da saltanata sahip olan Memlûk sultanlarına itaat etmek istememişler saltanatı Memlûk emirlerinin ve sultanlarının elinden alabilmek için uzun süren mücadelelere girişmişlerdir.

Buradaki saltanat kavgaları, iç savaşlar bölgenin huzurunu ortadan kaldırmıştır.

Öte yandan doğuda Harzemşahlar devletini ortadan kaldıran Moğollar, İslam Kültür ve Medeniyetinin belli başlı merkezlerinden olan Buhârâ, Taşkent, Semerkant ve Bağdat gibi şehirleri yakıp yıkmışlar târümâr etmişler, Şâm'a kadar gelip bu yöreleri istilâ etmişlerdir.

Abbasi halifelerinin liyâkatsizliği, zevku sefaya düşkünlükleri, idaredeki zafiyetleri hilafetin hükmünü

ortadan kaldırmış, sembolik bir hale sokmuştur.

Diğer taraftan müslümanları ve islam medeniyetini ortadan kaldırmaya yönelik haçlı saldırılarından da söz etmek gerekir. Miladi 11. yüzyılın sonlarında (1096) başlayan haçlı seferlerinin ilk devresi 1144 yılına kadar sürer. Atabek Zengi'nin Urfa'yı fethi ile başlayan ikinci dönem Haçlı saldırıları Selaneddin Eyyubi'nin haçlıları hezimete uğratışına kadar sürer. Üçüncü devre Eyyubiler ile Memlûklular arasındaki taht kavgalarından istifade ile bu kuvvetlere karşı girişilen küçük çapta ama sürekli savaşlardır. (1)

Bu savaşlarda islam ülkelerinde özellikle Şam, Halep, Humus, Mısır, Lübnan bölgelerini içine alan Ortadoğu'da huzur ve istikrarı ortadan kaldıran önemli sebeplerin başında gelmektedir.

H. 658/1260 tarihinde Kıtboğa Meyan komutasındaki Mogol ordusu ile El-Meliku'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz komutasındaki Memlûk ordusu arasında Nablus yakınlarında Ayn Calut'da yapılan savaşta Memlûk ordusu kesin bir şekilde kazanmıştır. Bu savaştan sonra Mogol İlhanlı hükümdarı Mengü Kagan'ın da ölmesi ile islam ülkeleri üzerine olan yıkıcı Mogol saldırıları durmuştur.

1-Hitti Philip; İslâm Tarihi; c.4, s.1023

Daha sonra bu savaşta Memluk ordusunun öncü birliklerini komuta eden ve savaşta büyük yararlıklar göstermiş olan Rukneddin Baybars El-Bendekdâri (658/1260) ordusu Mısır'a dönerken bir suikastle Melik Seyfeddin Kutuz'u öldürmüş ve tahta geçmiştir.

Baybars celalli ve sert tabiatı ile saltanata hakim olmuş Şam, Humus, Halep gibi diğer vilayetleri Mısır Memluk saltanatına bağlamıştır. Baybars'ın hüküm sürdüğü bu dönem de geçmiş dönemlere göre bir istikrar geçici de olsa bir huzur yaşanmıştır. (1)

Nevevi'nin yaşının ve ilminin en olgun devresi bu zamana rastlamaktadır.

İşte bu devrede Muhyiddin En-Nevevi Şam'da Şihâbuddin Ebuş-Şâme'den sonra (1267) Eşreffiye medresesi darul-hadis meşihatına velayet etmiştir. (2)

1-Geniş bilgi için Bkz. Doğuşundan Günümüze Büyük İslâm Tarihi; Çağrı yy. c.6, s.433-466. İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti Hikmet yy. c.1, s.218-225. Hitti Philip İslâm Tarihi; c.4, s.1083-1096. Ahmed Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiyâ; c.16, s.1461-1500.

2-Kehhâle, Ömer Rıza; Mucemü'l-Müellifin; c.13, s.202

B-İLMİ HAYAT

Nevevi'nin yaşadığı asır olan H. 7. asır ile onu takip eden 8. asır, ilim hayatı yönünden zirvede olunan asırlardır. Her türlü siyasi çalkantiya rağmen, İslam kültür hayatı önceden gelen birikim ve hızla olgunluk devrine ulaşmıştır. Bu devirde, kendinden sonra gelenlere, faydalı ve değerli eserler bırakan kudretli âlimlerin sayısı bir hayli yekün tutar.

Nevevi'nin muâsırı olan büyük âlimlerden birkaçı şunlardır:

Dini ilimlerde: Hâfiz Ebu Amr Osmân ibnu's-Salâh (643/1245), Kazuîn'de Safiî âlimlerinin büyüklerinden Ebû'l-Kâsım İmâmuddîn Abdu'l-Kerîm b. Muhammed El-Kazvîni Er-Râfiî (623/1227), vaktinde Hanefî imamlarının büyüklerinden olan İbn-i Muallim diye bilinen İsmâîl b. Abdülkerim el-Hanefî, Fakih İbnü Asâkir (600/1203), Abdülkerim İbni Hürîstânî, İbnül-esîr (630/1232), Nevevi'nin hocası İbnül Ferkâh El-Fezârî (690/1291), Muhibbûddin Ebul-Abbâs Ahmed b. Abdullah b. Muhammed Et-Taberî (674/1275), İbnü Dakîk el-İyd (702/1302).

Arap Edebiyatı sahasında: İbni Mâlik, İbnü'l Kattân.

Tarihte: İbni Hallikân, İbni Adîm, Yakut el-Hamevi (624/1228), Ebuş- Şâme (665/1266).

Tasavvufta: Muhyiddin İbnu'l-Arabî (638/1240), Şihâbuddîn Suhreverdî (632/1235).

Tıpta, nenoese de ve felsefede sonraki asırlara tesir etmiş birçok âlim. (1)

Bunlar Nevevî'nin asrında yaşayan alimlerden pek azıdır.

Nevevî'nin yaşadığı bu asır, şerh ve izah işinin çok yaygın olduğu bir devirdir. Kanaatimize göre fıkıh, hadis, edebiyat gibi ilimlerde adeta zirveye çıkılmıştır.

Örnek olarak Hadis ilmini ele alalım: Geçmiş dönemlerde hadisler derlenmiş, toplanmış, tedvin ve tasnif edilmiş, ravileri araştırılmış, adâlet ve zabt yönünden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu ve bundan sonraki asırlarda ise âlimlere, bunları tahkik edip garîbini izah ve şerh ile birlikte öğrenmek ve ezberlemek kalmıştır.

Bunun gibi fıkhıta -her ne kadar yeni ortaya çıkan hadise ve hükümler sebebi ile son söz söylenmemiş ise meseleler belirli metodlarla, belirli kaidelere bağlanarak, âdeta çerçeve içine alınmış ve bu suretle mezhepler (fikhi ekolle) teşekkül etmiştir. Sonradan gelenlere ise, kendilerine gelen değişik rivayetler arasında tercih yapmak ve önceden tespit edilmiş metodlar ile, ortaya çıkacak yeni hadiseleri çözmek kalmıştır.

1-İmâm Nevevî'nin Muasırını olan âlimlerin tamamına yakın bir kısmını öğrenmek için Bkz. Zehebî; Tezkirtü'l-Huffâz; Kettânî Risâletü'l-Mustadrefe; Bağdatlı İsmail Paşa; Esmâü'l-Müellifin

Dil ve edebiyatta da durum bundan farklı değildir. Sonradan gelenlerin Sibeveyh, Halîl, İbnü Cinnî ve Zemahşerî gibi dil imamlarının söyledikleri ve yazdıklarına ilâve edecekleri pek fazla birşeyleri kalmamıştır.

Hûlâsa olarak söylemek gerekirse, eski metinler üzerine izah çalışmaları kesâfet kazanmasına rağmen, çok değerli, orjinal eserler yazan büyük âlimler de yetişmiştir.

A-NEVEVİ'NİN ŞAHSİ HAYATI

1-DOĞDUĞU YER VE NİSBESİ

Muhyiddîn En-Nevevî Nevâ'da doğmuştur. Yâkût el-Hamevî'nin Fütûh-ul Buldân'ında Nevâ'nın Havran dolaylarında bir belde olduğu, Havran ile Dimeşk arasında bulunduğu kaydedilmektedir. (1)

Her mühüm insan, bir yere nisbet edilir ki insanlar arasında ayırdedilsin, aynı isimdeki başka insanlar ile karıştırılmasın, kolayca tanınsın. Halbuki Nevâ, İmam Nevavî ile bu kadar meşhur olmuş, bu kadar tanınmıştır.

Nevevî'nin nisbesi, (نوای) şeklinde (birinci vav'in meddi ile) söylenirse de kendi hattı ile (نوی) şekli daha doğrudur. İbnü'l İmâd'in sezerât-û'z-Zeheb isimli kitabında نوای şeklinde med ile yazmış ve caiz olduğunu söylemiştir. (2)

Nevâ, Nevevî'nin yaşadığı 7. ve 8. asırlarda oldukça hareketli bir bölge idi. Bugün dahi Nevevî'nin kabrinin orda olması hasebi ile ziyaret edilen bir beldedir (3).

1-Yâkût El-Hamevî; Mû'cemu'l-Buldân; c.5, s.306. Nevâ'nın Eyyûb (A.S)'in menzili bulunduğu, Nûh (A.S)'in oğlu Sâ'm'ın mezarının orada olduğunda Mû'cemu'l-Buldân'da kaydedilmektedir. Ayrıca Semerkant'ında aynı isimde, Vezâr yakınlarında bir köyü olduğu bunun karıştırılmaması gerektiğine işaret vardır.

2-Ibnü'l-İmâd; Şezerâtü'z-Zeheb; c.5, s.354

3-Abdulgani Ed-Dakr; El İmâm En-Nevevî; s.17

2- İSMİ, KÜNYESİ VE NESEBİ

İsmi, Yahyâ ibnü Şeref.

Künyesi, Ebû Zekerıyyâ.

Nesebı ibni Şeref b. Mürri (1) b. Hasen b. Hüseyin b. Muhammed b. Cemâ b. Hızam El-Hızâmî En-Nevevî.

Nevevî'nin Nisbesindeki "El Hızâmî" nin sahabi "Hızam Ebî Hakîm (2)" e nisbet edildiği görüşünde olanlar vardır. Nevevî'nin talebelerinden İbnül Attar bunun yanlış olduğunu belirtmektedir. (3)

Kaynaklar Nevevî'nin evlenmemiş bekar olarak yaşayıp öylece ölmüş olduğunu nakletmektedir. Abdül- Fettâh Ebû Gude El-Ulemâul-Uzâb isimli eserinde Nevevî'nin terceme-i halini anlatmış ve kendisinin bekar olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Nevevî'nin Şerhi Sahih-i Müslim isimli eserinde tahkik eden Bukââ Müftüsü Eş-Şeyh Halîl El-Meyyis "خليل الميسن" Sehâvî'nin Tercemetu'n-Nevevî isimli eserinden ihtisar ettiğini belirttiği , Nevevî'nin hal tercemesinde El-Lahmî den naklen O'nun hiç evlenmediğini zikretmektedir. (4)

1-Ez-Zebidî Tâcü'l-Arûs'un da (مرسى) şeklinde mimin kesresi ile harekelemiş ve zabtetmiştir.

2-Hâkîm b. Hızâm b. Huveylid b. Esed; Kureys kabilesindedir. Sahâbidir, Hz. Hatice'nin kardeşinin oğludur. Cahiliyye devrinde de İslâmiyet devrinde de kavminin ileri gelenlerindedir. H. 4. yılda vefât etmiştir.

3-Ed-Dakr Abdulgani; El İmâm En-Nevevî; s.18

4-Nevevî; Şerh-u Sahih-i Müslim (Halil El-Meyyis tahkiki ile) c.1, s.76, Beyrut 1987

Bilindiği gibi Arab âleminde kişi, doğan ilk erkek çocuğunun ismine izafe edilmektedir ki buna künye denir. Rasûlullah (S.A.V)'inde künyesi büyük oğlu Kâsım'a nisbetle Ebu'l-Kâsım'dır.

Ancak bunun bazı istisnâları olabilmekte, çocuğu olmadığı halde, kişiye künye verilebilmektedir. Mesela İmam-ı Azam Nu'mân b. Sâbit'in Hanife diye bir çocuğu olmadığı halde O, Ebû Hanife diye bilinmektedir (1). Müctehit İmam İbni Cerir Et-Taberî'nin de künyesi Ebu Cafer'dir ve kendisi de bekârdır. (2)

Aynı şekilde Nevevî'de evlenmemiş olduğu halde Ebû Zekerıyyâ diye künyelenmiştir.

3-LAKABI

Nevevî'nin lakabı Muhyi'ddin'dir.

Nevevî'nin bu lakabla lakablanmaktan pek hoşlanmadığını ve şöyle dedigini İbnul Attar nakleder: "Din dindir, mevcuttur ve sâbittir; bir başkasının diriltmesine muhtaç değildir."

Ahmed İbnül-Ferh El-Lahmi El-İşbîlî (699/1299) Nevevî'nin şöyle dedigini nakleder: "Beni Muhyiddin diye lakablandıranları hiç bir zaman ma'zûr görmeyeceğim. (3)

1-Ebû'z-Zehrâ, Muhammed; İslâmda Fıkhî Mezhepler Tarihi çev. Abdulkadir Şener; c.1, s.207

2-Ebû Gıdde, Abdülfettah; El-Ulemâu'l-Uzzâb; s.37

3-Ed-Dakr Abdulgani; a.g.e s.18

4-DOĞUMU

Nevevî'nin babasının Şeref b. Murri olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Yine babasının bir dükkanının olduğu olduğu ve ticaretle iştigal ettiği Tabakâtü's-Sâfiyye'de diğer kaynaklarda nakledilmektedir. (1)

Dedeleri hakkında herhangi bir malumat bulunmamakta, bu da onların fazlaca meşhur olmayan insanlar olduğu hükmüne bizleri götürmektedir.

Nevevî bütün kaynakların ittifakı ile H. 631 tarihi Muharrem ayında Nevâ'da doğmuştur. (2)

İbnül-Attâr, Nevevî'nin babasını Eş-Şeyh Ez-Zâhid El-Verî sıfatıyla vâsfetmektedir. Zehebî de Tezkiret-ül-Huffâz isimli eserinde "şeyhan Mubâreken" sıfatını kullanmaktadır. Sehâvî, O'nun (685/128) yılında vefat ettiğinde giyabında cenaze namazı kılındığını nakletmektedir. Bu da iyi bir şöhrete sahip olduğunu gösterir. (3)

Nevevî'nin babasının bu şöhretinin, tabiatı ile Nevevî'nin şöhretinden kaynaklanması muhtemeldir. Her hâlükârda Nevevî gibi bir evlada sahip olması, Allah'ın lutfuna mazhar olmuş bir kul olduğunu gösterir. Nevevî'nin vefatından sonra babasının 9 yıl kadar yaşadığı nakledilir.

1-Sübki; Tabakâtü's-Sâfiyye c.5, s.166

2-Riyazu's-Sâlihîn kitabının Şârihi Mustafa Muhammed Ammâre şeyhinin başında Nevevî hakkında bilgi verirken, Nevevî'nin doğum tarihini 618 olarak tespit etmiştir. Diğer bütün kaynaklarda ise 631 olarak tespit edilmektedir. Bu baskı hatası olabileceği gibi Mustafa Muhammed Ammâre'nin ufak bir dikkatsizliği de olabilir.

3-Ed-Dakr Abdulgani; a.g.e s.20

5-YETİŞMESİ

Nevevî, babasının himâyesinde büyümüştür. Babası hali vakti yerinde bir kimsedir. Nevevî de hayır ve iyilik içerisinde yetişmiştir. O'nun bir müddet babasının dükkanında çalıştığını Sübkî, Tabakâtında nakletmektedir. (1)

Nevevî'nin daha küçücük iken, üstün hallere sahip, hal ve hareketleri ile akranlarından daha farklı olduğunu kaynaklar nakletmektedirler.

Sübkî'nin naklettiğine göre: « Babası, birgün Nevevî'nin yanı başında uyumuştur. O, henüz 7 yaşlarına yeni ulaşmıştır. Ramazanın 27. gecesini uyurken, gece yarısına doğru uyanmış ve "Babacığım ! odayı dolduran bu ışık nedir?" demiştir. Ev ahâlisi tamamen uyanmıştır. Babası der ki: Hiçbirimiz bir şey göremedik. Anladım ki O gece Kadir gecesidir .» (2)

Yine Sübkî nakletmektedir: « Tarîkatta Nevevî'nin Şeyhi olan Yâsîn b. Yûsuf Ez-Zerkeşî şöyle anlatmıştır: Seyh Muhyiddin'i 10 yaşların da iken Nevâ'da gördüm. Çocuklar, O'nun kendileri ile oynaması için zorluyorlar idi. Nevevî de onlardan kaçıyor ve ağlıyordu. Bu halde bile Kur'ân-ı Kerim okuyordu. Kalbime onun sevgisi düştü. Babası onu dükkanında çalıştırıyordu. O ise Kur'ân okuması sebebiyle alışveriş ile

1-Sübkî, Tabakâtü's-Sâfiyye; c.5, s.166

2-Sübkî a.g.e; c.5, s.166

meşgul olamıyor idi. O, Kur'ân-ı Kerim'i okurken geldim ve şu tavsiye de bulundum. "Bu çocuğun, zamanının en bilgili ve en zâhidi olması umulur. İnsanlar ondan çok faydalanacaklar. Bana -Sen müneccim misin? dedi. Ben de -Hayır, Allah beni böylece söyletti " dedim. Sonra Yâsîn b. Yûsuf Ez-Zerkeşî, geçen hadiseyi anlatır ve Kur'ân-ı ezberlemeye teşvik eder. Nevevî o sıralar da bülûğ çağına yaklaşmıştır .» (1)

İşte bu gibi hadiseler Nevevî'nin tâ küçükten ilme ve zühde, aklen ve rûhen isti'dâdlı olduğunu göstermektedir.

Nevevî, 19 yaşlarında H. 649 senesinde Dimeşk'e gelmiştir. Nevevî'nin Dimeşk'e bu tarihte geldiğinde, başta Ibnül-Attar olmak üzere, Nevevî'nin hayatını araştıran bütün biyografi yazarları ve tarihçileri müttefiklerdir.

Dimeşk, o devirde, İslâm âleminde, ilim tâliplerinin akın akın geldikleri ve alimlerin toplandığı, ders halkaları teşkil ettikleri bir merkezdi.

Her âlim, böyle büyük ilim merkezlerinden birisine varmadan, oradaki ders meclislerine katılmadan ilminin tamam ve kâmil olmayacağını bilirdi.

İşte Dimeşk din ilimlerinin ve diğer ilimlerin en yüksek seviyede öğretildiği, İslâm merkezlerinden bir tanesi idi. Bundan dolayı, (640/1242) yıllarında Nevâ'ya gelip Ebû Zekeriyyâ'nın istikbal va'dettiğini gören Yâsîn El-Merâkeşî ,

1-Sübki a.g.e; c.5, s.166

babasına çocuğun istikbal va'dettigini söylemesi üzerine babası, büyük âlimlerden ilim alması için Dimeşk'e göndermiştir. (1)

Nevevî'deki ilim aşkı, şurada da kendisini göstermektedir ki Nevevî, o tarihte Dimeşk'e vardığı zaman, ilk olarak ilim tahsil edebileceği bir hoca bulmuş, ondan sonra kalacak bir yer aramaya başlamıştır.

Dimeşk'e girenlerin ilk olarak yöneldikleri yer, oranın en büyük câmiî olan Emevî câmiîdir. Bu, eskiden beri Dimeşk'e gelen misafirlerin âdetidir.

Nevevî, ilk olarak Emevî camii imâm ve hatîbi olan Cemâleddin Abdülkâfi b. Abdilmelik b. Abdilkâti Er-Rabeî Ed-Dimeşki ile karşılaşır. Cemâleddin Abdilkâti, Nevevî'nin ilim talebindeki niyyet ve samimiyyetini görünce, onu o devrin Şam Müftisi Tâcüddin Abdurrahman b. İbrahim b. Ziya El-Fezâri'nin (690/1291) (1) ders halkasına götürür.

İbnül-Ferkâh ismi ile şöhret bulunan bu zât, Nevevî'nin ilk hocasıdır. Nevevî, İbnül Ferkâh'ta bir çok ders okumuştur. Nevevî, bu devrede medrese bünyesinde ikamet etmiş, hocasından ders okuyarak vakit geçirmiştir.

Nevevî, hocası Tâc İbnül-Ferkâh'tan kendisine bir yer temin etmesini istemiştir. Hocası İbnül-Ferkâh'ın elinde Sarimiyye medresesinden başkası yoktu. Bu medresenin ise evi yoktu. İbnül-Ferkâh, Nevevî'yi Ravahiyye medresesi müderrisi Kemal İshak El-Magribî'ye gönderdi.

1-Tabakâtü's-Şâfiyyede Sübkî bunu Yâsîn b. Yusûf Ez-Zerkeşî diye kaydetmektedir. Abdulgani Ed-Dakr ise El-İmâm En-Nevevî'sinde bu şekilde zikretmektedir

Nevevî ona gitmiş ve onun derslerine devam etmiştir.

Şeyh İshâk El-Magribî, kendisine latif bir ev tahsis etmiştir. Orada ölünceye kadar ikâmet etmiştir. Haddizâtın da Ravâhiyye'de kalmasına başkaca da bir sebep yoktur.

Nevevî, Ravâhiyye medresesinde kalmaya başlayınca, kalbi mutmain bir şekilde ilim tahsiline başlar. Dyleki bu işe aklını ve kalbini kaplayan aşk ve ciddiyet, istidâd ve gayret ile yönelir.

"Bizim yolumuzda gayret ve mücâhede edenlere, biz yollarımızı gösteririz " (1) ayet-i celilesi âdetâ kendisinde canlanmış, misâlini onda bulmuştu. Kendisi şöyle demiştir: "İki sene vardır ki yanımı yere koymadım." (2)

Zehebî, « Onun, ilim talebi yolunda geçegündüz çektikleri, uykusuzlukları vaktini ders okuma ve yazma dışında hiçbir şeye harcamaması darbimesel olmuştur » demektedir.

İbni Attâr, « Şeyhim (R.A) bize kendisinin geçegündüz hatta yollarda yürürken bile bir saniye kaybetmediğini (daima ders ezberlediğini, tekrar ettiğini) bu hal üzere 6 sene devam ettiğini, bundan sonra va'zlara, konuşmalara ve eser yazmaya başladığını anlatır » (3) demiştir.

Bedr b. Cem'â'nın naklettiğine göre: "Kendisine uykusundan soruldu da şöyle dedi. Eger uyku galip gelirse kitaplarıma dayanır, bir lahza uyurum, sonra uyanırım." (4)

1-El-Ankebut 69

2-İbnu'l-İmâd; Sezerâtu'z-Zeheb c.5 , s.354

3-Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz; c.4, s.1479

4-Ed-Dakr Abdulgani; El-İmâm En-Nevevî; s.27

Taşköprüzâde, Miftâhussaâde'sinde Nevevî'den bahsederken, « çokça uyanık durduğunu, sürekli ilim ve amel ile meşgul olduğunu nakleder.» (1)

1-Taşköprüzâde, Miftâhussaâde; c.1, s.398

6-VEFATI

Nevevî 676 Hicri senesi Recep ayının 25. çarşamba gecesi vefât etmiştir.

Nevevî'nin talebesinden Alâeddin ibnü'l-Attâr, hocasının vefâtını şöyle anlatmaktadır: "Vefatından iki ay kadar önce, önünde oturuyorduk. Yanına fakir bir adam girdi. Hocaya dedi ki Sarhad yöresinden filân kişinin sana selâmı var. Bu ibriği sana gönderdi. Seyh onu kabul etti. Onu evine koymamı söyledi. Ben şeyhimin ibriği kabul etmesine hayret ettim. Benim hayretimi anlayınca bana dedi ki -Bana, bir kaç fâkir, miskîn bul getir. Bu ibrik, sefer âletidir."

Bundan bir kaç gece sonra, ben yine yanında idim. Bana "Sefer için artık izin verildi" dedi. Ben "sana nasıl izin verildi?" dedim. Ravâhiyye medresesindeki odasını işaret ederek dedi ki "kalk Beyti Makdis'i ziyaret edelim" dedi. Ben şeyhim bu sözünü normal bir sefere hamlettim. O hakiki sefermiş. Sonra bana dedi ki "kalk ahbâb ve dostlar ile vedâ edelim." Birlikte hocalarının defnedilmiş olduğu kabristana vardık. Orada, onları ziyâret etti, Kur'ân-ı Kerîm okudu, duâ edip agladı. Sonra sağ olan dostlarını ziyâret etti. Bu arada Şeyh Yûsuf Fekâî, Şeyh Muhammed Ahmîmî ve Hanbelîlerin önde gelenlerinden Şeyh Şemsuddin ibnü Ebî Ömer-i ziyâret etti. Sonra, o günün sabahında yola çıktı. Ben de onunla beraber gidiyordum. Öyle hâdiseler ve işler başımıza geldi ki, bunlar yazılsa ciltler dolusu tutar. Nevâ'ya gitti.

Oradan Kudüs'ü, (1) İbrahim Aleyhisselamın kabri şerifini ziyaret etti; sonra tekrar Nevâ'ya döndü. Bu ziyareti akabinde hastalandı. Babasının evinde idi. Hastalandığını duyunca Dimeşk'ten kalkıp ziyaret için geldim; -Allah rahmet eylesin- buna pek sevindi. Sonra bana "Ehlü iyâline dön" dedi. Onunla vedâlaştım. En son 676 senesi Recep ayının 20. cumartesi günü görmüştüm. Sonra 24. günü olan çarşamba günü vefât etmiştir.* (2)

Her büyük âlimin ölümü gibi Nevevî'nin ölümü de, halkın derin üzüntüsüne mücip olmuştur. Dimeşk'te cuma namazından sonra salâlar verilmiş, Dimeşk cämisinde gıyabında cenaze namazı kılınmıştır.

Nevevî, kendi doğum yeri olan Nevâ'ya defnedilmiştir. Kabri orada olup halen ziyaret edilmektedir. (2)

1-Ed-Dakr Abdulgani, El-İmâm En-Nevevî; s.190-193

2-İbnu'l-İmâd; Sezerâtu'z-Zeheb c.5 , s.356; Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz; c.4, s.254. Sübkî, Tabakâtü's-Sâfiyye; c.5, s.168. İbni Kesir; El-Bidaye; c.13, s.279. İslâm Ans. c.9, s.223

B-NEVEVİ 'NİN İLMI HAYATI

1-İLM TAHSİLİ

Nevevî tahsilinin daha ilk yıllarında olgunlaşmaya başlamıştır. Nevâ'da iken Kur'ân-ı Kerimi ezberlemiştir. Dimeşk'te kısa bir süre Ibnu'l-Ferkâh'ta (Şam müftüsü) okuduktan sonra, bu hocası onu Ravâhiyye medresesine göndermiştir.

Ebü Zekerıyyâ, Ravâhiyye medresesinde ikâmete başladıktan sonra, Ebü Ishâk Eş-Şirâzi'nin "Et-Tenbîh" isimli eserini 4 ay gibi çok kısa bir zaman da, yine Ebü Ishâk'ın "El-Mühezzeb" isimli kitabın dörtte birinde 8 ay içerisinde ezberlemiş ve hocası Kemal b. Ahmed'e ezberden okumuştur. (1)

"El-İmâm En-Nevevî" isimli risâlenin sahibi Abdülganî Ed-Dakr, Afifü'd-Dîn Ebü's-Siyâde El-Mâtürîdî'den aşağıdaki hususu nakledilmektedir:

«Bedrû'ddîn İbnü's-Sâig Eş-Şâfiî "Et-Tenbîh" isimli eserinin -kendine ait nüshasının- bir yerine şöyle demiştir: "Hamdedilmek şânımdan olan Allah'a hamdolsun. Fâkih Ebü Zekerıyyâ Yahya b. Şeref b. Murri En-Nevevî, Fıkha dair "Et-Tenbîh" 'i bana baştan sona arzetti. Yer yer hıfzını kontrol

1-Ez-Zehabî, Tezkiretü'l-Huffâz; c.4, s.250. "Et-Tenbîh" 'den ezberlediklerini Muhammed b. Razîn (680/1281) 'e okumuştur. Ed-Dakr Abdülganî; "Kemal b. Ahmed", Kemaleddib ibni Ishâk El-Magribî'dir." İbnü'l-İmâd, Şezerât; c.5, s.355

ettim ve o kitaptan tadrîsine icâzet verdim. Allah, beni ve onu O kitabla amel etmeye muvaffak kılsın. Bu icâzet verme işi 650 senesi Rebfu'l-evvel ayının 7. günü bir mecliste oldu.» (1)

Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz'ında İbnü'l-Attâr'dan şunu nakletmektedir:

«Şeyhim Muhyiddin, günde 12 ders halinde okuduklarını nakletmektedir. Bu dersler:

1-El Cem'u beyne's-Sahihayn, 2-Şerh, 3-Tashih, 4-Vasid'den iki ders, 5- El-Mühezzeb'den, 6-Sahih-i Müslim'den, 7-İbnu's-Sikkit'in Islahu'l-Mantık isimli kitabından, 8-İbnu Cinnî'nin El-Cuma'ından, 9-Sarf ve Nahiv'den, 10-Usul-i Fıkıh'tan (bazen Fahri Râzî'nin El-Muntehab'ından, 11-Esmau'r-Ricai'den, 12-Usulü'd-Din'den (kelâm ve Akâid) olmak üzere bir günde tam 12 ders idi. (2)

«Ben bunlar ile alâkalı bütün müşkillerin şerhi, ibârelerin açıklanması ve kelimelerin zabtı ile uğraşır idim. Allah-ü Teâlâ vaktimi bereketlendirmiş idi.» (3)

Nevevî, Dimeşk'a ilk geldiği sıralarda Tıp ilmine merak sarmış ve İbn-i Sînâ'nın "Kitabul-Kânûn" isimli Tıp kitabı ile bir müddet uğraşmıştır. Bunu kendisi şöyle anlatmaktadır:

1-Ed-Dakr; a.g.e s.31

2-Zehabî, Tezkiretü'l-Huffâz; c.4, s.250

3-A.g.e aynı yerler

«Tıp ilmi ile uğraşmak aklına düştü. Kitâbu'l-Kânûn'u satın aldım. Kalbim karardı. Günler oldu ki ondan başka hiç bir şeyle meşgul olamadım. Sonra bu dalgınlıktan itâkat buldum. Kitâbu'l-Kânûn'u sattım ve böylece ondan kurtuldum ve kalbim nurlandı.» (1)

Sonra geçegündüz şer'î ilimlere iştigalle ve bunların icâb ettirdiği şeylere amel etmeye başlamıştır.

Nevevî, 6 yıl kadar keşif çalışma ve tahsil devresinden sonra tasnifâta başlamış, bundan sonra ölünceye kadar hem muallim hem de müteallim olmaya devam etmiştir. Yani bir taraftan bulduğu ilim tâliplerine ders okuttuğu gibi, diğer taraftan kendisi de karşılaştığı âlimlerden dersler almaktan geri kalmamıştır. (2)

1-Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz; c.4, s.250. İbnü'l İmâd, Şezerât; c.5; s.355

2-Ed-Dakr Abdulgani; a.g.e s.33

2-HOCALARI VE İLMİ ÇEVRESİ

Bir kişinin ilmi, hocalarının, ilimde intisab ettiği âlimler silsilesinin bilinmesi ile değer kazanır, mu'teber olur.

İnsanlığın başlangıcından itibaren bilgiler, hoca-talebe, usta-çırak sistemi ile nakledilmiş, korunmuş, geliştirilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Mes'elenin diğer önemli bir yanı da, iyi hocaların iyi talebeler yetiştirmele-ridir. Daha doğru bir ifade ile söylemek gerekirse: "İyi talebeleri iyi hocalar yetiştirirler."

Bundan dolayı bir kişinin ilimde intisab ettiği silsileyi ve kendisini yetiştiren çevreyi bilmek, kendisini tanımak ve değerlendirmeye tabi tutmakta baş vurulacak en önemli ölçü ve kıstaslardan bir tanesidir.

Günümüzde bu daha da sistemleşerek diploma usûlüne dönüşmüştür. Diploma bir kişiyi değerlendirmede bir ölçü olmaktadır. Meselâ günümüzde bir kimse filan okuldan mezun olmuştur denildiğinde, O kişiye, o okuldaki programın gerektirdiği bilgiler yüklenmiş olarak bakılır ve böylece değerlendirilir. Yine bir kimse, ne kadar hukuk bilirse bilsin, eğer Hukuk Fakültesi diploması yok ise o kimse, mahkemelerde ne savcılık, ne de hâkimlik yapabilir. Ne de bir başkasına vekâleten savunma yapabilir.

Hocalar ve âlimler ilmin nesebidir. Nevevî bu konuda şöyle demektedir:

« Bu şeyhlerin teselsülen zikredilmesi mühim bir

konudur. Özellikle fakih olanın ve fıkıh ile uğraşan bir insanın bilmesi gereken önemli bir mes'eledir. Bunların bilmemek de o nisbette çirkin bir iştir ....» (1)

Nevevî'nin her ilim dalında müteaddit hocaları vardır.

a-Fıkıh İlmini Aldığı Hocaları:

Nevevî'nin Dimeşk'e geldiği zaman, ilk karşılaştığı, Emevî câmiî hatîbi Cemâleddin Abdül Kâfî'dir. Fakat, bu kimseden esaslı bir şey okumamıştır. O, sadece onu Şâm müftüsü İbnü'l-Ferkâh diye bilinen Tâcü'ddîn El-Fezarî'nin ders halkasına götürmüştür (2). Bir müddet onda ders okumuştur. Demek ki Tâcü'ddîn El-Fezarî, Nevevî'nin ilk hocasıdır.

Sonra İbnü'l-Ferkâh El-Fezarî, Nevevî'yi Ravahiye medresesi şeyhi Kemâleddin İshâk El-Magribî'ye göndermiştir. Nevevî, en çok bu hocada ders okumuştur ve kendisinden çok faydalanmıştır. Nevevî bu hususu şu sözleri ile ifade etmektedir:

« Hocam Kemâleddin İshâk El-Magribî'den şerh ve tashîh dersleri alıyordum. Derslerime bağlılığım, ilimle fazlaca meşgûliyetim ve kimseye karışmayışımın dolayısı beni begendi ve kendisine ders muîdi (yardımcı, asistan) yaptı.»

1-Nevevî; Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât; c.1, s.18.

2-Ed-Dakr; El-İmâm En-Nevevî s.34

Nevevî, fıkihta mensûbu bulunduğu Şâfiî mezhebi imâmı Şâfiîye ve O'ndan da Nebî (S.A.V)'e kadar müteselsilen şeyhlerini (hocalarını) zikreder ve şöyle der:

« Bana gelince, kirâat, tashîh, semâ, şerh ve ta'likî, bir cemâatten aldım. Onların ilki Şeyhim (hocam) imâm, Zâhid Ebû İbrâhîm İshâk b. Ahmed b. Osman El-Magribî El-Makdisî'dir -Allah kendisinden razı olsun.- Sonra Şeyhim Ebû Muhammed Abdurrahman b. Nûh b. Muhammed b. İbrahim b. Musa El-Makdisî Ed-Dimeşki'dir. Bu zât zamanında Dimeşk müftüsü olan Abid Zâhid bir zâttir. Sonra Şeyhim Ebû Hafs, Omer ibni Es'âd ibni Ebî Gâlib Er-Rab El-İrbîlî'dir. Sonra Ebû Hasan Selâr b. Hasan El-İrbîlî El-Halebî Ed-Dimeşki'dir.

Yukarıda mezkûr ilk üç hocam, imâm Ebû Amr Osman ibnû's-Salâh'ta Fıkıh okumuşlardır ....» (2)

« Şeyhim Ebû Hasan Selâr Ebû Bekr El-Mehânî'nin de içinde bulunduğu bir cemâatten ilim almıştır ....» (3)

Nevevî, fıkihtaki hocaları silsilesini saydıktan sonra da şöyle demektedir:

« Şurası bilinmelidir ki, burada zikredilen şahıslar birkaç kişiden değil, bir çok kişiden ilim almışlardır. Fakat ben özetledim. Her talebenin meşhûr olan bir hocasını zikretmekle yetindim.» (4)

1-Ed-Dakr; El-İmâm En-Nevevî; Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz; c.4, s.251

2-A.g.e aynı yerler

3-A.g.e aynı yerler

4-Ed-Dakr Abdulgani; a.g.e s.38

b-Hadîs ilmindeki Hocaları:

Nevevî, yine bir çok ilim alanında hadîs tahsil etmiştir. Sahih-i Müslim Şerhi'nin mukaddimesinde İmâm Müslim'in Sahih'ini aldığı râviler zincirini sayar. Bunların başına hocası Ebû İshâk İbrâhîm ibni Ebî Hafs Ömer b. Mudar El-Vâsiti vardır. Bu rivâyet zincirini saydıktan sonra, aynı râvilerden İmâm Müslim'in Sahih'inden başka, İmâm-ı Buhârî'nin Sahih'ini, Sünenü Ebî Dâvûd'u, Sünenü ibni Mâce'yi ve Sünenü't-Tirmizî'yi, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini, İmâm Mâlik'in Muvatta'ını, Begavî'nin Şerhu's-Sünne'sini, Dârekutnî'nin Sünen'ini ahzettiğini (Semâ ettiğini) nakletmektedir. (1)

Nevevî'nin hadîs okuduğu hocalarından bir diğeri, Ebû İshâk İbrâhîm b. İsâ El-Murâdî (668/1260) olup onda Sahihay'nin Şerh'ini okumuştur. (2)

Nevevî bu hocası hakkında der ki: « 20 sene kadar kendisi ile sohbet ettim (beraber bulundum). O'nda hoş olmayan hiçbir şey görmedim.» (3)

Yine hocalarından Zeynû'ddîn Ebû'l Bekâ Hâlid b. Yûsuf En-Nablusî (663/1264) de El-Kemâli okumuştur. Usûl-i Hadîsi Kâdî Et-Tiflisî'de okumuştur. (4)

1-Nevevî; El-Minhâc Şerh-u Sahih-i Müslim İbni'l-Haccâc; c.1, s.

2-Zehabî, Tezkiretü'l-Huffâz; c.4, s.251

3-Ed-Dakr Abdulgani; a.g.e s.38

4-Zehabî; a.g.e, c.4, s.251

Yine onun hocalarından Radiyyü'bnü'l-Burhân, Abdü'l-Azîz b. Muhammed b. Abdü'l-Muhsin El-Ensârî El-Hamevî Eş-Şâfiî (662/1263), Zeynüddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdü'ddâim El-Makdisî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ebî Ömer El-Makdisî (682/1284), Kâdil-Kudât İmâmü'ddin Ebül-Fadî Abdü'l-Kerîm b. Abdi's-Samed b. Muhammed El-Hüristânî (662/1263), Takıyyüddin Ebü Muhammed İsmâîl b. Ebî İshâk b. İbrâhîm b. Ebî'l-Yüser Et-Tenvihî (672/1273), Cemâlüddîn Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Ebî'l-Feth Es-Sayrafî El-Harrânî, Ebü'l-Fadî Muhammed b. Muhammed b. Muhammed El-Bekrî, Ziyâ İbnü Temâm El-Hanefî, Cemâleddin Abdurrahman b. Sâlim b. Yahyâ El-Enbârî Ed-Dimeşkî El-Hanbelî ve bu tabakadan daha pek çok hocadan ders okumuş, ilim ve hadis almıştır. (1)

Şimdi bir nebze de diğer ilimlerdeki hocalarından bahsedelim; Nevevî, akâidde, Kâdî Ebü'l-Feth Ömer b. Bendâr Et-Tıflisî (672/1273)'de, Fahreddin Er-Râzî'nin El-Müntehâb'ını ve İmâm Ebü Hâmid El-Gazâlî'nin El-Mustesfâ'sını okumuştur. Lügatta, Ahmed b. Sâlim El-Mısırî (664/1266) ile Cemâleddin Ebü Abdillâh b. Mâlik Et-Tâf El-Ceyyânî'den kendi kitaplarını okumuştur.

Fahru'l-Mâlikî'de İbnü Cinnî'nin El-Lüma isimli Lügat kitabını, Ahmed b. Sâlim El-Mısırî'de ise İbnü's-Sikkî't'inislahu'l-Mantık adlı kitabı ile sarfa dair bir kitap okumuştur.

1-Ed-Dakr Abdulganî; a.g.e s.39

C-DİNİ DURUMU

1-AHLAKI VE KİŞİLİĞİ

Nevevî hakkında bilgi veren bütün kaynaklar, Nevevî'nin ilimdeki üstünlüğü kadar , ibadette zühd ve takvada da yüce ve üstün olduğunu ittifakla ve medhu senâ ile nakletmektedirler.

Nevevî daha küçük çocuk iken zühd ve verâ alametleri kendisinde bulunmuştur. Çocukların oyunlarına pek katılmamış, ibadet edip Kur'ân okumuştur. Sübkî, Fabakatü'ş-Şâfiyyesinde, Yâsîn El-Merâkeşî'den şunu nakletmektedir: "Nevevî çocukların oyunlarına katılmayı, Kur'ân okurdu. Bu durum dikkatimi çekerdi.

Dünya lezzetlerinden, metâından pek az faydalanmış yemesinde, içmesinde hep hayatını idame ettirebileceği asgari miktar ile iktifâ etmiştir.

Başkasından sadaka kabul etmemiş, ancak babasının kendisine göndermiş olduğu yiyecekleri yemiştir. (1)

Nevevî'nin Dimeşk'te kaldığı süre içerisinde hiçbir meyve yemediğini bütün kaynaklar nakletmektedir.

Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz'ında, Nevevî'nin talebesi İbnü'l-Attâr'dan bunun sebebini şöyle nakleder:

1-Ez-Zehebî, Tabakâtü'ş-Şâfiyye; c.5, s.166-168; İbnü'l-İmâd Sezerâtü'z-Zeheb; c.5, s.354-356. İbnü'l-Esir El-Bidaye c.13, s.278-279. Zeheb. Tezkiretü'l-Huffâz; c.4 s.250-254

« Ona niçin meyve yemediğini sordum; bana dediği: "Dimeşk'in çoğu vakıf arâzîdir. Mülkün çoğu hacr altındadır. Ondan tasarruf edenler kendileri için geçinebilecekleri kadarını harca-yabilirler. Sonra meyvelerdeki ticarî muamele müsâkât şeklindedir ve bunun cevâzı hakkında ihtilaf vardır. Bunları yemek nefsim'e nasıl hoş gelebilir." (1)

Görüldüğü gibi vakit arazi ihtimali olduğundan ve caiz diyenler olduğu halde bile üzerinde ihtilaf vardır diye şüpheli gördüğü için Dimeşk'te yaşadığı müddetçe meyve yememiştir. İşte bu vera'nın ta kendisidir.»

Nevevî'nin ilmi, ibadet ve zühdü, dünya zevk ve safâsına tercih ettiğine delâlet eden hallerinden bir tanesi de O'nun evlenmeden bekâr olarak ölmesidir.

Evlenmemek, islâmiyete göre zühde ve takvaya işâret olmaz, ama burada bir tercih sözkonusudur. Nevevî ilmi tercih ederken evlenmemiştir.

Abdu'l-Fettâh Ebû Ğudde, "El-Ülemâü'l-Uzzâb Ellezîne Âserü'l-İlme ale'z-Zevâc" isimli eserinde, Nevevî'nin hayatını incelemiş, evlenmediğini belirtmiş, fakat niçin evlenmediği hakkında ayrıca bir açıklama yapmamıştır. Yalnızca Subkî'nin Tabakatü's-Sâfiyye'sinden nakil yaparak şöyle demiştir: « Yahya (rahîmehullah) iffetli bir kimse idi. -Evlenmeyip bekâr olarak yaşadığına işâretle- nefsi hususunda iffetli bir yiğit idi (1). Dini mamur olduğu

1-Zehabî; a.g.e c.4, s.252

2-Abdü'l-Fettâh Ebû Ğudde, bu cümleyi " و ليشا على نفسه هورا " şeklinde nakletmekte, halbuki Beyrut baskısında و ليشا على نفسه هورا şeklinde geçmektedir. Bu duruma göre mana "Nefsinin istekleri hususun da yumuşak ve iffetli idi" şeklinde olur.

zaman, dünyasının harab olmasına aldırmazdı. Kanaat sahibi idi, zâhid idi.* (1)

Abdulgani Ed-Dakr, kitabında Nevevî'nin evlenmemesini, ilimle uğraşmaktan fırsat bulamamasına, bir de onların hakkını gereği gibi yerine getirememesi korkusundan kaynaklandığını belirtmektedir. (2)

Nevevî, hayatı boyunca emri bil-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker görevini yerine getirmiştir. Halka ve meliklere mektuplar yazarak, onlara yapmış oldukları hatalı davranışlardan vaz geçmelerini tavsiye etmiştir.

İbnü'l-İmâd Şezerât'ında emri bil-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker de misli yoktu demektedir. (3)

Talebesi İbnü'l-Attâr, Nevevî'nin, zâlim ve cebbâr olanlara karşı çıktığını, onları yapmakta oldukları kötülüklerden dolayı levh ettiğini, bundan aciz kaldığında mektuplar yazdığını nakletmektedir. Hatta bir kerresinde Melik'i Zâhir Baybars El-Bendektârî, Şâm'da yaşayanlara haksız bir vergi koymuş, Nevevî El-Melik'i Zâhir'e giderek düzelttirmiştir. Bundan başka meseleler de defalarca olmuştur. (4)

1-Ebû Gude Abdu'l-Fettâh El-Ulemü'l-Uzzâb; s.97. Sübkî; a.g.e c.5, s.166

2-Ed-Dakr Abdulgani; a.g.e s.184-185

3-İbnü'l-İmâd Şezerâtü'z-Zeheb; c.5, s.356. Zehebî; a.g.e c.4, s.254

4-Ed-Dakr; a.g.e s.139

2-FIKHİ DURUMU

Nevevî, Şâfiî mezhebinin büyük âlimlerindedir.

Şâfiî fıkhını, asrının büyük âlimlerinden almıştır. Kısa zaman içerisinde fıkhî kaideleri ezberlemiş ve hazmetmiştir. Zehebî El-Muhezzeb'in dörtte birini 8 ay gibi kısa bir sürede ezberlediğini nakletmektedir (1). Usul kaidelerini iyice öğrenmiş, delillerin üzerinde mütehassıslaşmıştır. Ulema arasında bu vasfı ile temayüz etmiştir. Dyleki bu yönü ile kendi hocalarının derecesine hatta fevkine çıkmıştır.

Nevevî'nin hayatını yazan, bütün terâcim (biyografi) kitapları, Nevevî'den "Re'sü'l-Mezheb", "Muharriru'l-Mezheb" diye bahsetmektedirler.

Ibnü'l-Esîr, Nevevî hakkında demektedir ki:

«Nevevî, Seyhu'l-Mezheb'dir. Zamanının büyük fakîhlerindedir.» (2)

Abdurrahman b. Hasan b. Ali El-Esnevî (792/1392), Tabakât'ında der ki "Nevevî, mezhebin (Şâfiî mezhebinin) muharriri, mühezzibi, münekkîhî ve mürettibidir." (3)

Nevevî, müctehid bir fakîh olmasına rağmen, İmâm Şâfiî'ye tâbi olmuştur. Kendisinin, bazı konularda müstakil ictihâdları olmasına rağmen, Şâfiî'dir.

1-Zehabî; a.g.e c.4, s.256

2-Ibnü'l-Esîr, El-Bidâye; c.13, s.278

3-Ed-dakr Abdulgani; a.g.e s.46

Şâfiî mezhebinde müctehidler, Müstakıl müctehid, Müntesip müctehid, Mezheb de müctehid ve Fetvâ veren müctehid olmak üzere dört tabakaya ayrılmaktadır. (1)

Nevevî bunlar içerisinde Müntesip müctehidlerden sayılabilir. Zira Müntesip müctehid, "kendisi ictihâd kudretine hâiz olmakla birlikte, ictihâd hususunda başka bir Müctehid-i Müstakıl'ın ictihadına uymuştur. Başka bir müctehide intisap ettiğinden dolayı müntesip müctehid sayılır." (2)

Nevevî'nin, zaman zaman İmâm Şâfiî'nin görüşleri hilafına hüküm verdiği de olmuştur. Meselâ magsup ' yerde namazın cevâzi, kaçak kölenin haccının kabûlü gibi...

Abdulgani Ed-Dakr, Nevevî'den şöyle nakletmektedir: "Hadise gelince şöylece; Hadise ittiba' daha evlâdır." (3)

Ebû Zekeriyâ En-Nevevî, İmâm Şâfiî'nin kavileri arasında tercih yapmış, bu tercihlerinde, -kendisi hadiste mütehasıs bir zat olduğu için- eğer sahih hadisin desteklediği görüş varsa, onu tercih etmiştir. Meselâ ölen kimsenin orucunun kazası hakkında İmâm Şâfiî'den iki görüş nakledilmekte, bunlardan birincisi bunun caiz olmadığı, ikincisi ise velisine müstehap olduğu. Nevevî, Sahih-i Müslim Şerh'inde bununla ilgili bâbta, hadisi zikrettikten sonra bu görüşlerden ikincisini tercih ettiğini, çünkü sahih hadisin böyle olduğunu belirtmektedir. (4)

1-Keskioglu Osman; Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku s.169

2-A.g.e. aynı yerler

3-Ed-Dakr; a.g.e; s.45

4-Nevevî, Sahih-i Müslim Şerhi; c.8, s.25

Yine bununla alakalı olarak Nevevî, El-Mecmû adlı eserinde, Ebû Amr İbnü's-Salâh'tan, şöyle dedigini nakleder:

« Bir Şâfiî, mezhebine muhâlif bir hadis görürse bakar. Eger o hususta, ictihâd aletleri mutlak olarak tamam olmuş ise, bu hususta veya bu mes'elede, kendisi müstakil olarak hadisle amel eder. Eger bu yoksa ve araştırmaları sonucunda muhalefetine yeterli cevap bulamamışsa Şâfiî'nin dışında müstakil bir İmâm'ın mezhebi ile amel edebilir. Bu hadis, bu hususta mezhep imamını terketmekte bir özür sayılır.» Bunu naklettikten sonra "onun bu sözü güzel bir izahdır (açıklamadır)" diyerek görüşü desteklediğini belirtmiştir. (1)

Bu gösteriyor ki Nevevî'de mezhep de taassub fikri yoktur. Zira müctehid bir insanın kaba bir taassuba düşmesi haliyle düşünelemez.

Ne var ki Şâfiî mezhebinden bahsederken veya herhangi bir Şâfiî'den nakil yapacağında "Mezhebuna", "kale ashâbuna" gibi nisbet ifâde eden lafızlar kullanıla gelmiş, hatta Müslim Şerh'inde sürekli Şâfiî mezhebinin görüşlerini savunmuş, muhâlif görüşleri çürütmeye çalışmıştır.

Başta söylediğimiz gibi Nevevî, Mezhebin Muharriri, Mürettibi, başı seviyesine yükselmiş bir âlimdir.

Kadı Safed Muhammed b. Abdirrahman El-Ösmanî, Nevevî'den şu ifadelerle bahsetmektedir:

1-Nevevî; El-Mecmû; c.1, s.105. (Ed-Dakr; a.g.e; s.44)

« Seyhu'l-İslâm, Şâfiî ekolünün bereketi, mezhebin yaşatıcısı ve münekkihî'dir. Fukahâ arasında, onun fetvâları revâç bulmuş, tutunmuştur.» (1)

Nevevî'nin eserlerini iki ana grupta toplayabiliriz. Hadisin usûl ve furûuna dâir olanlar ve fıkha dâir olanlar. Bunun dışında Adâb-ı muâşeret, Menâkîba ve diğer hususlarda yaydığı eserler, birkaç kitap ve risâleyi geçmez.

"Er-Ravda", "El-Minhâc", "El-Mecmû", "El-İzâh ve'l-Menâsik" adlı eserleri Şâfiî fikhının furûuna dair yazmış olduğu kitaplar olup Şâfiî âlimlerin devamlı mürâcaat ettikleri kaynak eserlerdendir.

3-1' TIKADDA MEZHEBİ

Bu arada, Nevevî'nin itikâdî mezhebine de kısaca temas etmekte fayda var. "El-İmâm En-Nevevî" muharriri Abdulgani Ed-Dakr mahsus bir mezhebe bağlı olduğunu bilmiyoruz. Akâide dair yazılmış kitaplarda temekkün etmiş olması gerekir. Bundan dolayı O'nun Şeyhlerinden birinde okuduğu hükmüne varılabilir (1) diyerek herhangi bir İmâm'a tabi olduğunun bilinmedigine işaret ediyor ise de amelde Şâfiî mezhebinde olması, akâide Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat mezhebinde olduğunun en bâriz delilidir. Çünkü itikâdde hak mezheb olan Ehl-i Sünnet mezhebi bugün, amelde dört mezhebe ayrılmıştır. Bunlar Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleridir. Sahih-i Müslim Şerh'inde akâid ile alakalı hadisi şeriflerin şerhlerinde, izahları Ehl-i Sünnet görüşleri doğrultusundadır. Bazen selefin görüşlerini tercih ederken, bazen müteahhirin âlimlerinin görüşlerini tercih etmektedir. Mesela kader ile alakalı hadis-i şerifleri şerh ederken, Nevevî der ki: "Bil ki Ehl-i hakkın mezhebi kaderin varlığına inanmaktır. Kaderin manası: Allah-ü Teâlâ, eşyayı, ezelde, ilm-i Söbhânîsi ile takdir etmiştir. Zira Allah-ü Teâlâ eşya ve hâdiselerin ne zaman ve ne şekilde meydana geleceğini bilmektedir ve her şey, Allah'ın takdir ettiği şekilde olmaktadır.

1-Ed-Dakr Abdulgani; a.g.e s.60

Kaderiyye bunu inkâr etmektedirler. Onlar, Allah'ın, eşyayı takdir etmediğine, ilmin ezeli olmadığına, bi'l-akîs hâdiseleri vukûndan sonra bildiğine inanmaktadırlar. Böylece Allah'ı yalanlamaktadırlar. Allah onların bâtil sözlerinden münezze ve uzaktır. (1)

Hız. Ebû Bekr (R.A)' ın, İslâm Ümmetinin en faziletlisi olduğuna dair görüşü Şia inancına muhalefetinin en basit bir örneğidir. (2)

Yine aynı şekilde Muta' nikahının haram olduğu görüşünde olması Şia'ya muhalefetine bir başka delildir. (3)

Şehâvî, Yâfiî ve Tâcu'ddin Es-Subkî (771)'den naklen Nevevî'nin, Eş'arî Mezhebine müntesib olduğunu belirtmektedir.

Hayruddin Ez-Ziriklî, "Kâmûsu'l-Alâm" 'ında, Nevevî'nin, "El-Mekasid" isminde Tevhide dair yazmış olduğu bir eserinde bahsetmektedir. (4)

1-Nevevî, a.g.e; c.1, s.152

2-A.g.e; c.1, s.212

3-Ed-Dakr Abdulgani; a.g.e s.60

4-El-Alâm; c.9

II. BÖLÜM

A-HADIS İLMİNDEKİ YERİ

İslamın iki ana kaynağından bir tanesi, Allah-ü Teâlâ'nın kitabı Kur'an-ı Kerim, diğeri de Rasulullah (S.A.V)'in sünnet-i seniyyesidir.

Kur'an-ı Kerim'in muhafazası, Allah-ü Teâlâ'nın teminatı altındadır. Kur'an-ı Kerim'in açıklamak olan sünnetin de, bu korumanın şümülüne girdiği bazı âlimlerce ifade edilmektedir.

İslamın asırlarından itibaren İslâm âlimleri hadislerin muhafazasına gayret göstermişler, bu uğurda büyük gayretler göstermişlerdir. Önce, hadisleri derlemişler, toplamışlar, bunun için o günün şartlarında ülkeler aşırı seyahatler yapmışlar, sonra bunları tedvîn ve tasnif etmişler, şerh ve ta'dîl ölçüleri koyup sahîhini zayıfından, sağlamını çürüğünden ayırmışlardır. Bu iş için, hadisleri ravilerini, en ince ölçülerle tenkide tabi tutmuşlardır. Bütün bunlar için usûller ve metodlar geliştirmişlerdir.

Bunların sonunda, Rasûlullah (S.A.V)'in hadislerini hâvî câmi'ler, sünenler, müsnedler, ricâi ve usûl kitabları vucuda gelmiş, bunlar kütüphaneler dolduracak çapa ulaşmıştır.

"Bu ilk asırlar geçtikten, tedvî ve tasnif devri, bittikten sonra muhadisler, yeni meşguliyet ve ihtisâs

sahaları bulmuşlar, tashih, şerh, tahrir, ta'lik ve istidrâkler yapmaya başlamışlardır.

Bu devrin mümtâz isimlerinden Ibnu's-Salâh, Nevevî, Mizzî sonraki devirler arasında Ibn-i Hacer El-Askalâni sayılabilir. " (1)

Nevevî'nin hadis ilmindeki bu ihtisası yanında Fıkıhta tebahhur etmesi kendisine emsâli arasında bir imtiyaz sağlamakta ve Fakih muhaddis vasfını kazandırmaktadır. Zira muhaddislerin çoğu hadislerin cem'i, ricâli, tenkidi, isnâdın âli olması gibi hususlarda yarışmışlardır. Ama hadislerin fikhî yönleri üzerinde duranlar azdır. (2)

"Nevevî fakih-muhaddis âlimlerden sayılan hocası İbrahim b. İshak El- Muradî'den ders okumuştur. Kendisinden Fıkhü'l-Hadis sahasında Müslim'in Sahîhini, Buhârî'nin Sahîhini, Humeydî'nin El-Cem'u beyne's-Sahîhayn'ini okumuştur." (3)

Hadis ilmi ile iştigâli, Nevevî'nin hayatında önemli bir yer işgal eder.

Sahîh-i Müslim şerhinin mukaddimesinde, kendisi ile Müslim arasındaki ravi zincirini saydıktan sonra demektedir ki: "Benimle Müslim arasında 6 râvî vardır. Bu 6 kişi islâmın esasî olarak bilinen, Sahîh-i Müslim'in de dahil

1-Ed-Dakr Abdulgani a.g.e; s.51

2-A.g.e; aynı yerler

3-Zehebî; a.g.e c.4, s.250

olduğu beş kitabı -ki bunlar Sahih-i Buhârî, Sahih-i Müslim, Sünenü Ebî Dâvûd, Sünenü't-Tirmizî ve Sünenü'n-Nesâî'dir- ittifakle rivayet etmişlerdir. Aynı şekilde bu altı kişiden, Ebû Abdillan Ahmed b. Hanbel'in müsnedini ve Muhammed b. Yezid (ibni Mâce)'nin Sünen'ini aldım." (1)

"Bunların daha âli olan İmâm Mâlik'in Muvatta'î'nin rivayetidir. Benimle O'nun arasında yedi ravi vardır. İmâm Mâlik ise Mezkur muhaddislerin hepsinin şeyhi durumundadır. Bundan dolayı bizim rivayetimiz bir kişi ile âli olmuştur." (3)

Bunlardan anlaşılıyor ki, Nevevî, İslâm ümmeti arasında muteber olan 8 kitabı, hadis tahammül kaidelerine uygun olarak almıştır.

Abdulganî Ed-Dakr, İbnü'l Attâr'dan şöylece nakletmektedir:

"Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünen'leri İmâm Mâlik'in Muvatta'î, Darimî'nin Sünen'i Şâfiî ve İbni Hanbel'in Müsned'leri, Ebû Avâne'nin Müsned'i, Ebû Ya'lâ'nın Müsned'i, İbni Mâce'nin Sünen'i, Beğavî'nin Şerhu's-Sünne'si ve tefsire dair Meâlim'üt-Tenzil'i, Zübeyr İbn'ül-Bekkâr'ın Kitâbu'l-Ensâb'ı, Kuşeyri'nin risâlesi, İbnu's-Sunnî'nin Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle'si, El-Hatîb El Bagdâdî'nin Kitâbu Adâbı's-Sâmi ve'r-Râvî'sini... ve daha pek çok kitabı semâ etmiştir..." (3)

1-Nevevî; El-Minhâc Şerh-u Sahih-i Müslim İbni'l-Haccâc; c.1 s.6

2-Nevevî; a.g.e c.1, s.59

3-Ed-Dakr; a.g.e s.59

Buradan kolayca şu hükme varabiliriz: Nevevî, devrindeki hadis müfredâtına tamamı ile vâkit bir muhaddistir. Nevevî, Usûle ait bir çok eser üzerinde de çalışmıştır.

İbnu's-Salâh'ın "Ulûmu'l-Hadîs" 'i üzerine yaptığı "El-İrşâd isimli şerhi ve "El-İrşâd" 'in muhtasarı olan Et-Takrîb", sonraki bir çok âlim'in üzerinde çalıştığı hadis usûlüne ait önemli bir kitaptır.

Bu cümleden olarak, Abdulgani El-Makdisî'nin El-Kemâl fî Ensâbi'r-Ricâl'ini, hocası Ebu'l-Bekâ'ya okudugunu, üzerinde ta'lîk ve hâşiye çalışmaları yaptığını söyleyebiliriz.

Şehâvî der ki: "İbnu'l-Esir'in El-Ensâb'î üzerine bir ta'lîkını gördüm. Ebu'd-Diyâ Femâm El-Habefî'den de hadis semâina devam etmiştir." (1)

Nevevî'nin eserlerinin büyük bir bölümü hadise dairdir. Bunların da bir kısmı Şerh, bir kısmı usûl, bir kısmı rical ile alâkalıdır.

Şerhu Sahîh-i Müslim, Şerhu Sahîhi'l-Buhârî (tamamlayamamıştır), Riyâzu's-Sâlihîn, El-Erbein, El-İrşâd, Takrîbu'l-İrşâd, Muhtasarı Usudü'l-Gâbe, Şerhu Süneni Ebi-Dâvûd, Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât, Câmiu's-Sünne, El-Hulâsa fî Ahkâmi'l-Hadîs ... gibi eserleri bunlardan bazılarıdır.

Bir çok kimse kendisinden hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir.

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.57

Talebesi İbnü'l-Attâr der ki: "Alimlerin büyüklerinden ve halktan pek çoğu kendisinden hadis dinlemiştir." (1)

Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz'ında, İbnü Ebi'l-Feth, Mizzî ve İbnü'l-Attâr'ın kendisinden hadis rivayet ettiklerini yazmaktadır.

Sübki der ki:

* Şeyhimiz Mizzî, Nevevî'den hadis rivâyet etmiştir.

Ebu'l-Hasan İbnü'l-Attâr, Ebu'l-Ferec Ahmed ibni Ferec El-İşbîlî de kendisinden hadis almışlardır. (2)

Er-Raşid İbrahim b. Muallim El-Hanefî, Şerhu Meâni'l-Asâr'ı Nevevî'de okumuştur. Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi'l-Feth El-Hanbelî, El-Erbain'i, şerhi ile birlikte kendisinde okumuş ve kendisinden hadis rivayet etmiştir. (3)

Mühaddis Ebu'l-Fadl Yûsuf b. Muhammed b. Abdillah El-Misrî Ed-Dimeşkî, Eşrefiyye medresesi Meşihatına velâyet ettiği sırada Nevevî'den ders okumuştur.

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.103

2-Zehebî; a.g.e c.4, s.251

3-İbnü-Sa'd, El-Tabakâtu'l-Kübrâ; c.8, s.379

B-ESERLERİ

Nevevî 45 yıl gibi kısa süren bir ömür içerisinde insanı hayrete düşürecek kadar çok eser yazmıştır.

Onun Riyâzu's-Sâlihîn isimli eserini terceme eden eski Diyânet İşleri Başkanlarından Hasan Hüsnü Erdem eserin, başında Müellif Nevevî'nin terceme-i halini anlatırken "42 yi mütecaviz" eser bıraktığını ifade etmektedir. (1)

Nevevî 631 H. senesinde doğmuş ve 649 senesinde Dimeşk'e gelerek ilme intisâb etmiştir (2). 660 yıllarında eser yazmaya başlamıştır (3). Ömrünün sonuna kadar tasnifâta devam etmiştir. 17 sene gibi kısa sayılabilecek bir zaman zarfında, bu kadar çok eserin yazılmasını kendisi şöyle açıklar:

« Allah-ü Teâlâ ömrümü bereketlendirdi. » (4)

Nevevî'nin eserlerinin bir kısmı tamamlanmış, bir kısmı da -ömrü vefa etmediği için- tamamlanmadan yarım kalmıştır.

Eserlerini, üç ana grupta incelemek mümkündür:

- a) Fıkha dair olanlar
- b) Hadise dair olanlar
- c) Diğer alanlara dair olanlar

Şimdi eserlerinin başlıcalarını kısaca gözden geçirelim:

1-Erdem, H. H. Riyazu's-Salihîn Tercemesi; c.1, s.XXXII
 2-Zehebî; a.g.e c.4, s.250
 3-Ibnü'l-İmâd, Şezerât c.5, s.354
 4-Zehebî; a.g.e c.4, s.250

1- El-Minhâc Şerhü Sahîh-i Müslim ibni'l-Haccâc
(Şerhu Sahîh-i Müslim ibni'l-Haccâc)

Bu eserinden, Sahîh-i Müslim Şerhindeki metodu bölümünde daha genişçe bahsedilecektir.

2- Er-Ravdâ Fi'l-Furû (Ravdâtü't-Tâlibîn)
(Ravdâtü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn)

Sâfiî mezhebinin itimâda sayan bir eseri olan Er-Ravdâ, Şâfiî âlimlerinden Abdü'l-Kerîm Er-Râfiî'nin, El-Vecîz üzerine yazmış olduğu Eş-Şerhu'l-Kebîr (Fethu'l-Azîz) isimli eserinin ihtisarı durumundadır.

Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ'sında bunu belirterek der ki:
"Ben onu Râfiî'nin Şerhu'l-Vecîz'inden ihtisar ettim." (1)

Nevevî'nin bu kitabı üzerine bir çok şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. Bunlardan bir kaçı şunlardır: Zeynüddîn Amr b. Ebi'l-Hâzim El-Kînânî (738), Er-Ravdâ üzerine bir hâşiye yazmış, bunda Nevevî'yi bazı itirazları olmuş, Takiyyuddin Es-Sübki onlara cevap vermiştir.

Izzuddin Muhammed b. Ebî Bekr (ibnu Cemâa) (819)'in Er-Ravdâ üzerine şerh Mahiyetinde bir kitabı vardır. Celaledin Es-Suyûti'nin (911) Er-Ravdâ üzerine yazmış olduğu bir eseri vardır. Bunlardan birincisi "El-Hâşiyetü'l-Müsemmât bi-Ezhâri'l-Fidda" olup büyükçe bir kitabdır. "El-Yenbu' fi mâ zâde ale'r-Ravdâ mine'l-Furû", "Muhtasarü'r-Ravdâ" isimli hâşiyeleri vardır. El-Gunye diye bilinen Muhtasarı tamamlanmıştır.

1-Hacı Halife Keşfiz Zunûn; c.1, s.929

Yine Suyûti'nin "El-Azbü'l-Müsel el Fî-Tashîhi'l Hılâf-il Mürsel Fi'r-Ravdâ isimli bir kitabı vardır. Bazı ilavelerle birlikte, bu eseri tekrar ihtisar etmiş. "El-Azbü'l-Mürsel Ma Dammi'z-Ziyâdât" ismini vermiştir. (1)

Nevevî'nin bu eseri, Şâfiiler arasında o kadar yayılmıştır ki bazı kimselerin tepki ve kızgınlığını üzerine çekmiştir.

H. 8 asır âlimlerinden Muhammed b. Ali b. Abdi'l-Vâhid der ki:

" اليوم الناس رافعيه لا شافيه فويه لانبويه "

"İnsanlar, bu gün Şâfiî değil, Râfiî, Nebevî değil, Nevevî'dir" (2)

Zeynu'd-dîn Amr b. Ebi'l-Hâzim El-Kinâî bir hâşiye yazmış, kitabında bazı itirazlarda bulunmuş, Nevevî'yi Râfiî'nin eserini tagyiretmekle ithâm etmiştir. Takıyyuddin Es-Sübki Tabakât-üş-Şâfiyye'sinde bu itirazlara cevap vermiştir. (3)

Suyûti Ravdâ'yı nazımlaştırmış ve "El-Hulâsa" diye isimlendirmiştir. Yazdığı bu manzûm eserinin baş tarafından Hayz kısmına kadar ayrıca "Haraç" dan "Sirkat" bölümlerine kadar şerhetmiş, Ravdu'l-Hasâsa ismini vermiştir. (4)

1-Hacı Halife; Keşfi'z-Zunûn; c.1, s.929

2-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.48

3-Es-Sübki, Tabakâtü'ş-Şâfiyye; c.5, s.166. (Ed-Dakr kitabında itiraz eden kimsenin Ebû Hafs Ömer b. Ebi Harem El-Kettânî olduğunu belirtmemektedir. Farklılık yazıktan kaynaklanan bir değişiklik olabilir.

4-Keşfi'z-Zunûn c.1, s.929

Necmüddin Abdurrahman b. Yusuf El-Uşfurî'nin (750) El-Cem'âl Muhammed b. Ahmed Es-Serişî'nin (778), Fethuddin Muhammed b. Ali b. İsmâil El-Bustânî (800) ve daha birçok kimsenin, bu eser üzerinde çalışmaları vardır. (1)

3- El-Minhâc (Minhâcü't-Tâlibîn)

Nevevî'nin Şâfiî fıkhına dair yazmış olduğu, bir diğer kitabı da El-Minhâc'dir.

Nevevî, bu kitabı Râfiî'nin El-Muharrer isimli kitabından ihtisâr etmiştir.

Nevevî bu eseri tenkîh ve zayıf kavilleri hazfettikten sonra birçok ilaveler de yapmıştır. (2)

Nevevî, kitabının başında Besmele ve hamdeleden sonra demektedir ki:

« Arkadaşlarımız çoğu El-Muharrer'in Muhtasarı'nın çok faydalı olacağını söylemişler idi. Müsannit, âlimlerden, sahîh gördüğü rivayetleri delilleri ile birlikte olmuş, dolayısı ile hacmi çok büyümüştür. Ezberlenmesi de güçleşmiştir. Hacmini yarıya inderecek şekilde ihtisar etmeyi uygun gördüm.»

Kitabının sonunda ise "El-Muharrer" kelimesini şerhetmiş ve "Ben bu kitapta hiçbir ahkâmı eksik bırakmadım" demiştir.

(3)

Bu kitap, Şâfiî'ler arasında oldukça şöhret bulmuş, çokça okunmuş, ezberlenmiş ve üzerinde birçok çalışmalar yapılmıştır.

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.78

2-Erdem Hasan Hüsnü; a.g.e c.1, s.XXXII

3-Hacı Halife; Keşfi'z-Zunûn c.2, s.1873

Talebesi ibnü'l-Attâr der ki: "Sağlığında ve vefâtından sonra, bu kitabı pek çok kimse ezberlemiştir."

Yine talebesi ibnü'l-Attâr anlatır: "Şeyhimiz Allame Nahiveilerin şeyhi "Elfiye" sahibi Ebû Abdillan Muhammed b. Abdillan b. Mâlik El-Ceyyânî, bize "El-Minhâc" 'dan bahsederken derdi ki: "Allah'a yemin olsun ki eğer yeniden yaşamaya başlasaydım El-Minhâc'ı ezberlerdim" ve arkasından onun güzelliğini, dilinin sadeliği ve tatlılığını anlatırdı. (1)

El-Minhâc üzerine birçok kimse şerh, hâşiye ve ihtisâr çalışması yapmıştır. Hacı Halife, kitabında bu eserin 30 kadar şerhini sayar. Bunlardan bazıları şunlardır:

Takiyyüddin Ali b. Abdi'l-Kâfi Es-Sübki, Talâk bâbına kadar şerhetmiş ve bu şerhine "El-İbtihâc" ismini vermiş, oğlu Bahâüddin Es-Sübki tamamlamıştır. (2)

El-Minhâc'ın iki meşhur şerhi daha vardır. Biri Remlî'nin, diğeri ibnü Hacer El-Heytemî'nin eseri Güneydoğu Anadolu'da şöhrat bulmuştur. Zekerıyyâ El-Ensârî'nin El-Menhec isimli ihtisârı ve ihtisârının şerhi vardır.

El-Minhâc ile birlikte Zekerıyyâ El-Ensârî'nin Menhecü't-Tullâb'ı Mısır'da ve Mekke'de tab' edilmiştir.

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.83

2-Geniş bilgi için Bkz. Hacı Halife; Keşfi'z-Zunûn c.2, s.1873

Hatip Şirbîni'nin Minhâc şerhi, metin ile birlikte 4 cilt olarak ve Celâleddin El-Mahallî'nin Minhâc şerhi iki cilt olarak Mısır'da tab' edilmiştir. (1)

4- Riyâzu's-Sâlihîn Min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselîn

Va'zu nasihat için yazılmış meşhur bir hadis kitabıdır. Diyebiliriz ki bu dalda hiçbir kitap bu kadar şöhret bulmamıştır.

Tegîb ve terhîbe dair olan bu eser cidden faydalı bir eserdir. Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri, Ebû Dâvûd, Tirmizi ve İbni Mâce'nin Sünen'leri, İmâm Mâlik'in Muvatta gibi kaynaklardan derlediği hadisleri 656 bâb üzere serdetmiştir. Hadisleri vermeden önce mevzu ile alakalı âyeti celîleleri yazmıştır. Nevevî, bu eserini, H. 670 yılı Ramazan-ı şerifinin 14. günü olan pazartesi günü tamamlamıştır.

H. 10 asır âlimlerinden Muhammed b. Ali b. Muhammed A'llân Es-Siddîkî "Delî'ü'l-Fâlihîn li-Turuk-ı Riyâzu's-Sâlihîn" ismi ile dört ciltlik mükemmel bir şerh yazmıştır. Bu eser 1928'de ve daha sonra Mısır'da birkaç defa basılmıştır.

Nevevî'nin Riyâzu's-Sâlihîn'in isimli eseri eski Diyânet İşleri Başkan'larından Hasan Hüsnü Erdem ve Kiyamuddin Burlen tarafından türkçeye terceme edilmiş Diyânet İşleri yayınları arasında Türk Tarih Kurumu basımevinde 1949 te basılmış daha sonra Diyânet İşleri Başkanlığı yayınları arasında 1958 ve 1964 yıllarında müteaddit baskıları yapılmıştır.

1-Erdem H. H. a.g.e; c.1, s.XXXII

Nevevî'nin bu eseri "Hadîkatü'l Mümin'in Fî Şerh-i Riyazu's-Salihîn (veya kısaca Şerhu'l Firdevs) ismi ile Mustafa Muammer Ammare tarafından şerh edilmiş, 1375/1956 da Dâr-u İhyaî'l-Kutubi'l-Arabîyye sahibi İsa El-Babî El-Halebî tarafından Mısır'da bastırılmıştır. (1)

Sarih eserin mukaddimesinde "Şerh'te Muhammed b. Alâm Es-Siddîkî'nin şerhine dayandığını ifade etmiştir.

Riyazu's-Salihîn Şerh-i Delilu'l Fâlih Allame Muhammed b. Alan Es-Siddîkî (1257/1947) 'nin yapmış olduğu şerhtir. Eser Muhammed Hasan Rabî'ni tahkîkî ile Mısır'da 1385/1966 da basılmış 1391/1971 de tekrar basılmıştır.

Ayrıca eski Balıkesir müftüsü Mehmet Emre'nin de bir tercemesi vardır. Bedir Yayınları arasında çıkan bu eser 1976 yılında İstanbul'da Bastırılmıştır.

1-Ammare Mustafa Muhammed Şerh-u Riyazi's-Salihîn s. (٤٢٢)

5- El-Ezkârü'l-Müntehabâtü Min Kelâmı Seyyidi'l-Ebrâr

(Hilyetü'l-Ebrâr ve Şir'atü'l-Ahyâr Fî Telhîsî'd-Deavâti ve'l-Ezkâr veya kısa adı ile El-Ezkâr da denilen bu eser, Müslümanların günlük yapacakları işler ve bu esnada söyleyecekleri zikirleri muhtevî, faydalı bir eserdir. Zikirlerin tamamı hadislerden derlenmiştir.

Nevevî, bu eserinin Mukaddimesin de eseri yazmaktaki maksadını kısaca şöyle izah eder:

« Alimler -Allah kendilerinden razı olsun- günlük işler ve zikirler ile alakalı birçok kitablar yazmışlardır. Fakat bunlar, isnadları vermeleri ve tekrarların çok olması hasebi ile konuları uzatmışlardır.

İlim öğrenecek kişilerin ise himmetleri zayıflamıştır. İstedim ki bu işe ragbet edenlere bu bir kolaylık olsun. Bu husustaki bütün yazılanları muhtasar ve kasıtlarına uygun olarak beyân ettim.» (1)

Nevevî, kitabının mukaddimesinde kitaptaki usulünü de anlatmaktadır:

« Sehâvi der ki: H. 667'de kitabı tamamlamış ve kitabı bütün Müslümanların rivayet edebileceğine dair umumi bir icâzet vermiştir.» (2)

Nevevî'nin bu eseri birçok defa basılmıştır. Allâme İbnu'l-A'llân'ın şerhi ile 1955'de Lübnan'da Dar-ü İhyâi't-Türsî'l-Arabî matbaasında (4. Baskısı) bastırılmıştır.

1-Nevevî, El-Ezkâr (Terc. Abdulhâlık Duran); s.8

2-Ed-Dakr, Abdulgani a.g.e s.88

Kitap 356. bâbı muhtevi olarak tertip edilmiştir.

1306'da Mısır'da tab' olunmuştur.

Şeyh Muhammed Mekki El-Futûhâtu'r-Rabbâniyye , Ale'l-Ezkârî'n-Nevevîyye adlı bir şerh yazmıştır. Eser matbûdur. Şihâbüddin Er-Remlî'nin "Muhtasar-ül Ezkâr" 'ı ve Salâhaddin Es-Suyûtî'nin "Ezkâr-ül Ezkâr" 'ı vardır. (1)

6- Şerhu'l-Erbaîn

İslâm dinin usul ve kaidelerine ait hadislerine ait hadisleri muhtevi olan bu eser, İslâm âlimlerinin itina gösterdikleri ve üzerinde çokça çalıştıkları bir eserdir. Nevevî'nin "Kırk Hadis" 'i üzerine yapmış olduğu kendi şerhinden başka, İbnü Dakîk El-Iyd (702)'in de El-Hadis-ül Erbaîn üzerine bir şerhi vardır (2). Kendinin ki ve İbnü Dakîk'in şerhi Mısır'da basılmıştır.

Muîn İbnü's-Sofi (V. 676) 'nin Necmuddin Süleyman b. Abdil-Kâvî Et-Tüffî El-Hanbelî (V. 710)'nin, Muslihuddin Muhammed El-Lâri'nin (V. 979) ve Ali b. Meymûn El-Magribî'nin (V. 917) genişçe birer şerhleri vardır.

İbni Hacer El-Askalânî (V. 853) Nevevî'nin Erbaîn'ini tahrîv etmiş ve "El-Erbaîne'n-Nevevîyye bi'l-Esânidi'l-Aliyye" diye isimlendirilmiştir. (3)

1-Erdem H. H. ; a.g.e c.1 s.XXXIII

2-A.g.e aynı yerler

3-Hacı Halife a.g.e c.2, s.1039

Nevevî'nin "El-Erbaîn" 'nini şerh edenler H. 8. asır âlimlerinden Zeynuddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Sıhâbî'd-Dîn b. Ahmed b. Recep El-Hanbelî El-Bagdadî'nin "Câmiu'l-Ulûmi ve'l-Hikem Fi Kelim" isimli eseri 42 hadis üzerine 8 daha ilave ederek 50 hadisi şerhetmiştir. Eserin 1369/1950'de Mısır'da 2. baskısı yapılmıştır. Ayrıca eser Muhammed El-Ahmedî Ebu'n-Nûr'un tahkiki ile tekrar basılmıştır. İlk iki cildinde 20 hadisin şerhedildiği kitaba Ezher ulemasından Dr. Abdülazîz Kâmil'in bir takdim yazısı eklenmiştir. Eser 1969'da Mısır'da basılmıştır. Yine Mısır ulemasından Abdül-mecî Eş-Şernubî El-Ezherî'nin Nevevî'nin "El-Erbaîn" 'i üzerine bir şerhi vardır. Müellifin torunu Muhammed El-Hüseynî Eş-Şernubî tarafından Mısır'da bastırılan bu eser küçük bir risale hüviyetindedir. Nevevî'nin Erbaîn üzerine kendisinin yapmış olduğu şerh Kahire'de 1973 te baskısı yapılmıştır.

Nevevî'nin "El-Erbaîn" 'i üzerine yapılan diğer iki şerh te 1304 te Mısır'da bastırılmış olan İbrahim İbnü Merî İbnî Atiyye Eş-Şeberhîti El-Maliki'nin "El-Futuhatu'l-Vehibe bi Şerhi'l-Erbaîn Hadisen En-Nevevîyye" isimli eseri ve bunun hamisinde Ahmed İbn'ş-Şeyh El-Hicazî El-Feşenî'nin El-Mecalisu'l-Seniyye Fîl-Kelâm Ale'l-Erbaîn En-Nevevîyye isimli şerhidir. Nevevî'nin "El-Erbaîn" 'i üzerine yapılan diğer bir şerh Sa'duddîn Et-Taffanânî'nin "Şerhu'l-Ehadîsi'l-Erbaîn" 'idir. Bu eser Nevevî'nin kendi şerhi Birgîvi ve Akkirmânî'nin kırkhadis şerhleri ile birlikte Servil Hafız Muhammed tarafından Mârif nazaretinin 15 Teşrinievvel 1323 tarihli ruhsatı ile İkdâm matbaasında bastırılmıştır.

Sa'düddin Taftâzânî'nin Miskâtü'l-Mesâbih adlı eserinin şârihi Ali El-Kârî ve Şerkâvî'nin Arapça şerhleri, Nevevî'nin şerhi ile birlikte Mısır'da basılmıştır.

Nüreddin El-Iyefî'nin, "Sirâcu't-Tâlibin ve Minhâcu'l-Abidin isimli Farsça tercemesi vardır. (1)

Ayrıca Rûhu'l-Beyân sahibi İsmail Hakki Bursevî'nin Türkçe (Osmanlıca) yazılmış bir şerhi İstanbul'da İlahiyat Fakültesinde Lisans Tezi olarak da sadeleştirilmiştir.

Nevevî, Erbaîn ve erbain te'lif eden âlimler hakkında diyor ki:

« Bunların bazıları dinin asıllarına, bazıları teferruâtına, bazıları cihâd, zühd, âdâp ve hitâba dair olup tamamı sâlih niyetlerle te'lif edilmiştir.

Bu gayelerin tamamını bir kitapta toplamayı düşündüm. Öyleki, o Kırk Hadis'in her hadisi, İslâm'ın bir büyük kaidesini ihtiva etsin ve İslâm'ın medârı olsun. O, İslâm'ın yarısını, ez azından üçtebirini anlatsın. Bunun için en Sahih kaynakları iltizam ettim.175

Kırk Hadis üzerine yapılan çalışmaları şöylece sıralayabiliriz:İbni Recep El-Bagdâdî diye Ma'rûf Hâfız Zeynüddin b. Abdirrahman b. Ahmed (795/1397), Kırk Hadis'i şerhetmiştir ve "Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem Fî şerhi erbaine Hadîsen" ismini vermiştir.

Tâcuddin Ömer b. Ali (731), Cemâleddin Yûsuf b. Hasen Et-Tebrizî (804), Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ferk El-İşbîlî (799)'in de birer şerhleri vardır.

1-Erdem H, Hüsnü; a.g.e c.1, s.XXXIII

Yine Ebu'l-Hafs El-Bilbisi Eş-Şâfiî, Feyzu'l-Muîn isimli şerhini 851'de bitirmiştir ve daha birçok şerhi vardır. (1)

7- Et-Tahrîr

Et-Tahrîr fi Elfâzı'f-Tenbîh de denen bu eseri, Şâfiî fakîhlerden Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali Eş-Şirâzî'nin Et-Tenbîh Fi Furûi'ş-Şâfiyye isimli eserini şerhermiş ve bu ismi vermiştir.

Kitabu't-Tenbîh'deki lafızları fikhî ve Lügavî yönden inceleyip izah ettiği bu kitabı, güzel Lügat kitabıdır. (2)

Hacı Halife Keştü'z-Zunûn'da garip bir şerhtir, diyerek şu bilgileri nakletmektedir: "Nevevî, Et-Tenbîh'in faydalı ve mübarek bir kitap olduğunu bildirmekte ve bu kitaptaki bilgileri iki kategoride değerlendirmekte. Birinci kısma kendisi ile fetva verilen, ikinci kısma da kendisi ile fetva verilmeyen, terkedilen görüş ve bilgileri sokmaktadır.." (3)

İbnü'l-Mulakkın Ömer b. Ali b. Ahmed El-Ensâri (V. 804)'nin çok faydalı bir eser dediği "Et-Tahrîr" üzerine, Şâfiî fakîhlerinden İzzeddin Hamza b. Ahmed El-Hüseyni Ed-Dimeşkî Eş-Şâfiî (863)'nin, kitabın incelediklerini beyân ve ve izâh eden bir şerhi vardır. (4)

1-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.59

2-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.89

3-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.490

4-A.g.e aynı yerler

8- Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lügât

Bilindiği gibi, Nevevî Dimeşk'a gelince her gün oniki ders ile iştigal etmekte idi. Bunlardan yarıya yakını Lügât, lafızlar ve ricâl ile alakalı idi. Öyle ki Zehebî, İbnü'l-Attâr'dan, kendisinin şöyle dediğini nakleder: "İbnü Cinnî'nin El-Lüma'ından bir ders Ebû İshâk'ın El-Lüma'ından bir ders, İbnü's-Sikkît'in İstilâhu'l-Mantık'ından bir ders, sarftan bir ders..."

Bütün bunların birikimi sonucu, Nevevî, Lügât sahasında, bu değerli eseri ortaya koymuştur.

Sâfiî mezhebinin mutemed fıkıh kitaplarındaki lafızları inceler. Bu kitaplar Ebû İbrâhîm İbrâhîm b. Yahya El-Müzenî (264)'nin "Muhtasarı", Ebû İshâh İbrâhîm b. İshâh Eş-Şirâzî'nin "el-Mühezzeb" ve "Et-Tenbîh" 'i İmâm Gazâlî'nin "El-Vasît" ve "Et-Vecîz" isimli eserleri ile kendisinin "Er-Râvda" isimli eseri. (1)

Kitabının Mukaddimesinde der ki: "Bu altı kitap, ihtiyaç duyulan bilgileri toplamaktadır. Daha faydalı, olsun diye şer'î istilâhlar, Arapça, ve diğer dillerde ki kelimelerle, sonradan arapçaya girmiş kelimeleri, fikhî lafızları, bazı şahıs isimleri, kadın, melek ve cin isimleri ve bunların dışında ihtiyaç duyulan bazı kelimeleri de ilâve ettim. (2)

1-Hacî Halife; a.g.e c.1, s.465

2-Nevevî, Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lügât; c.1, s.5

Nevevî, bu eserinin müsvedde olarak büyük bölümünü yazmış, fakat bitirmeden öylece bırakmıştır. Talebesi Mizzî beyaza çekmiştir. (1)

Nevevî'nin bu eseride üzerinde çokça çalışılan ve sürekli müracaat edilen bir eserdir.

Celâleddîn Es-Suyûtî (911)'nin Tehzibü'l-Esmâ üzerine bir ihtisarı vardır. Yine Ekmeleddin Muhammed b. El-Hanefî'nin (786) bir başka ihtisarı vardır. Muhyiddin Abdulkadir b. Muhammed El-Kürrâsî'nin değişik bir tertibi ile tahkiki vardır. (2)

Seyh Abdurrahman Bestâmî "El-Kavâidu's-Seniyye" ismi ile bu kitabı telhîs etmiştir.

Prof. Wustenfeld tarafından, Nevevî'nin eseri yedi cüz halinde Londra'da tab' edilmiştir. Ayrıca Tehzib Mısır'da basılmıştır. (3)

9- Et-Takrib ve't-Teysir

(Et-Takrib ve't-Teysir Lima'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr)

Nevevî, Ibnu's-Salâh diye Me'ruf Ebû Amr Osman b. Abdurrahmân (V. 643)'in Ulûmu'l-Hadîs'ini ihtisâr etmiş ve El-İrşâd ismini vermiştir. Sonra bu kitabını tekrar telhîs ederek Et-Taktîb'i yazmıştır.

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.98

2-Hacı Halife; a.g.e

3-Erdem H. Hüsnü; a.g.e c.1 s.XXXIII

Kitabının mukaddimesin de buna işaretle şöyle demektedir: "İbnü's-Salâh adı ile Marûf Ebû Amr'ın "Ulûmu'l-Hadîs" kitabını ihtisâr ettim ve Kitâbu'l-İrşâd adını verdim. Bu kitap, onunda muhtasarıdır. Bu kitapta maksadın dışına çıkmadan çokça ihtisâr ettim..." (1)

Bilindiği gibi İbnü's-Salâh'ın Ulûmu'l-Hadîs'i hadis usûlüne dair yazılmış, üzerine ençok çalışılan ve bu sahada temel teşkil eden bir kitaptır. Nevevî de bunun üzerinde çalışmıştır. Nevevî'nin bu kitapları ("İrşâd" ve "Takrîb"), üzerinde birçok âlimin çalıştığı kitaplardır. Celâleddin Es-Suyûtî (v. 911) Tadrîbü'r-Râvî Fî Şerh-i Takrîbi'n-Nevevî ismi ile şerh etmiştir. Bu şerh Abdulvehhâb Abdullatîf tarafından tahkik edilerek 1959'da Medine'de bastırılmıştır. Zeynuddin Abdirrahman b. İrkî (806)'nin, Burhâneddin İbrahim b. Muhammed El-Kakabî El-Halebî El-Makdisî (v.805)'nin şerhleri vardır. Yine Şemsuddin Muhammed b. Abdirrahman Es-Şehâvî'nin (902) Et-Takrîb üzerine yapmış olduğu bir şerhi vardır (2). Et-Takrîb'in bir cüz'ü Fransızca tercümesi ile birlikte, 1902 de Paris'te basılmıştır. (3)

10- Et-Tibyân Fî Adâbi Hameletil-Kur'ân

Dimeşk'lilere ithâfen yazmış olduğu bu kitap, Şehâvî'nin deyimi ile "kendisinden müstâgni olunamayacak nefis bir kitaptır." (4)

1-Nevevî, Et-Takrîb ve't-Tesîr Mukaddime

2-Hacı Hlife; a.g.e c.1, s.465

3-Erdem H. Hüsnü; a.g.e c.1, s.XXXIII

4-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.88

10 b b üzerine tertib edilen bu kitapta ilk b b Kur'an'ın tilaveti ve onu yüklenmenin (hafızlığın fazileti)'ne daırdır. 2. bâbta okuyucunun kirâat tercihi, 3. bâbta Kur'an ehlinin fazileti, 4. bâbta hocanın ve talebenin dikkat etmesi gereken  d p, 5. bâbta Kur'an hıfzetmenin edepleri, 6. bâbta okuyucunun edepleri, 7. bâbta dinleyicinin edepleri, 8. bâbta  yet ve s relerin faziletleri ve bazı müstehab edepleri, 9. bâbta Kur'an yazmanın edepleri, 10. bâbta ise Kitabın lafızlarının zabtı ve muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Bu eser, muhtasar bir eserdir.

Nevevî, daha sonra bu eserini Muhtaru't-Tibyân ismi ile ihtisâr etmiştir.

Et-Tibyân'ı Muhammed b. Muhammed Eb  Sa d El-İc  farsçaya çevirmiş ve Hadikatü'l-Beyân ismini vermiştir. (1)

Müellif kitabının mukaddimesinde Dimeşklilerin Kur'an tilâvet ve hıfzına gösterdikleri gayret ve hırsın, kendisini böyle bir eser yazmaya ittigini belirtmekte ve kitap hakkında ma'l m t vermektedir. (2)

11- Bust nu'l-Arifin

Zühd ve tasavvufa dair yazmış olduğu bir eserdir. (3)

1-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.340. (H. Hüsnü Erdem Riyazu's-Salih'in tercemesinde müellifin eserleri hakkında bilgi verirken hadikatü'l-Beyân'in Fransızcaya çevrildiğini söylemektedir. Bu galiba bir baskı hatasıdır.

2-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.8-89.

3-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.244

12- Menâkıbü'ş-Şâfiî

Beyheki'nin İmâm Şâfiî üzerine yazmış olduğu 2 ciltlik kitabını intisâr ederek bir cilt halinde te'lif etmiştir.

13- Et-Taḥkik

Fıkha dair bir eser. "Salâtü'l-Müsâtir" bâbına kadar gelmiştir. "Er-Ravdâ" isimli eserinde zikretmediği bazı mes'elelerden bahsetmiştir.

14- Tashîhu't-Tenbîh

Nevevî'nin te'lif ettiği kitapların ilkidir. Ebû İshâk Eş-Şîrâzî (476)'nin "Et-Tenbîh" 'i üzerinde bazı mülâhazalarını bildirmiştir. İbnü'l-Mülakkın bu eser hakkında: "Ne güzel bir eserdir, fakat kıymeti bilinmemiştir" demektedir. (1)

1329 yılında Et-Tenbîh'in kenarında Mısır'da tab' edilmiştir. Et-Tenbîh latince tercümesi ile birlikte Leiden'de neşrolunmuştur. (2)

15- El-İzâh Fi'l-Menâsik

Nevevî'nin altı kadar menasik kitabı vardır. Kadınlara mahsus olan menasik de bunlardan bir tanesidir. Ama bu kitabında hacca giden kimsenin karşılaşacağı mes'elelerin izahını ihtiva etmektedir. Kitabının başında şöyle demektedir: "Hacc, hükümleri, kısımları, haccı ifsâd eden şeyler, vacipleri ve bunlara tealluk eden ankâm, açıklanması önem arzeden işlerdendir. Bu kitabımda bunlar ile alâkalı bütün hükümleri topladım." (3)

El-İzâh Fi'l-Menâsik, Saîih b. Abdurrahman El-Etram tarafından tahkik edilmiştir. Eser baş tarafında "Lemehât min Hayâti'l-İmâm En-Nevevî" adı ile Nevevî'nin hayatından bazı kesitleri ihtiva eden bir mukaddime ilavesi ile birlikte Riyad'da yayınlanan "Edvâü'ş-Şeriâ" dergisinin 1984'de çıkan 15. sayısında yayınlanmıştır.

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.90

2-Erdem H. Hüsnü; a.g.e c.1, s.XXXIV

3-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s,90

Nevevî'nin bu kitabını Ali b. Abdillâh El-Hasenî (911/1505) de şerhetmiştir. Eş-Şihab Ahmed ibni Hacer El-Mekkî El-Heytemî bu şerhe bir hâşiye yazmıştır. (1)

16- Tabakâtu'l-Fukahâ

Şâfiî fakihlerinin hal tercemelerini ve tabakalarına dair Nevevî'nin bazı mülâhazalarını ihtiva etmekte olan eser ibnu's-Salâh'ın tabakât'ının ihtisârî durumundadır.

Nevevî'nin buna bazı ilâveler yapmıştır. Müsveddesini yazıp vefat etmiştir. Talebesi El-Hâfız Cemâleddin El-Mizzî beyâna çekmiştir. (2)

17- El-Mecmû

Şâfiî âlimlerinden Er-Râfiî'nin El-Mühezzeb isimli eserinin şerhidir. Eseri tamamlayamamıştır. Kitabı'r-Ribâ'ya kadar şerhetmiştir. Dokuz cilde varan şerhe Takıyyüddin Es-Sübki 3 ciltlik bir tekmile yazmıştır.

Nevevî'nin El-Mecmû'u, Takıyyüddin Es-Sübki'nin tekmilesi ve İbnü Hacer El-Askalânî'nin "Et-Telhîsu'l-Habîr Fî Ehâdisi'r-Râfiyyi'l-Kebîr" isimli kitabı ile birlikte 12 cilt halinde Mısır'da tab edilmiştir. (3)

18- Muhtasarü Adâbi'l-Istiskâ

19- Ruûsü'l-Mesâil

20- Tuhfetu Tullâbi'l-Fedâil

Bu üç kitap Şehu'l-Mühezzeb'den parçalardır. Burada Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Lügat yönünden incelemeler, hatırlatmalar vardır.

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.91

2-A.g.e aynı yerler

3-Erdem H. Hüsnü; a.g.e c.1, s.XXXIV

21- Muhtasaru't-Teznib

Râfiî'nin El-Müntahab isimli kitabının diger bir ismi Et-Teznib'dir. Bu kitabın birkaç yapragını almış ve bir fasikül ilâve etmiştir.

22- Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî

23- Mesâilü Tahmîsi'l-Ganâim

Harb de esir alınan câriyelerin ganimet olma durumu hususunda Ibnu'l-Ferkâh ile aralarında geçen bir münâzara üzerine yazmıştır. (1)

24- El- Fetâvâ

(El-Mesâilü'l-Mensûrât)

Talebesi Alâeddin Ibnu'l-Attâr cem'etmiştir (2). Türkçeye de çevrilmiştir.

25- Dekâiku'l-Minhâc ve'r-Ravdâ

Kendi eserleri olan "Er-Ravdâ" ve "El-Minhâc" da bazı yerleri tashih ve bazı yerlere tenbih için bu eseri kaleme almıştır. 669 Rabiülevvel'inin sonlarında Mahmûdiye medresesinde bitirmiştir. Tamamı 4 cüzdür. (3)

26- Et-Terhis Fi'l-Ikrâm ve'l-Kiyâm

27- Şerhu'l-Vasîf

Imâm Ebû Hâmid El-Gazâlî (505)'nin Şâfiî fikhına dair yazmış olduğu "El-Vasîf" 'in bir bölümünü şerhetmiştir.

28- Şerhu'l-Buhârî

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.93

2-Hacı Halife; a.g.e c.2, s.1859

3-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.94

Nevevî, Sahîh-i Müslim Şerh'inin mukaddimesinde "hadiste, hatta mutlak manâda ilimde tasnif edilmiş eserlerin en Sahîhi Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail El-Buhârî ile Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc El-Kureşî'nin Sahîhleridir" dedikten sonra "Sahîh-i Buhârî'ye gelince O'nun veciz ibareleri, çok güzel bilgileri havi olarak yapılmış birçok şerhini topladım. Allah'ü Teâlâ'dan yardımını umarak, onun şerhini tamamlamaya gayret göstereceğim." (1)

Bu şerhi tamamlamaya Nevevî'nin ömrü vefâ etmemiştir, Kitâbu'l-İlm'e kadar küçük bir parçasını şerh edebilmiştir. (2)

Hacı Halife de kitabında Kitâbü'l-İmân'ın son kısmından bir parçasının şerhi olduğunu söylemektedir. (3)

Nevevî'nin Şerhu'l-Buhârî'si Şuruhu'l-Buhârî ismi ile (Kastalânî'nin İşşâdü's-Şâri'si ve Sıddîk b. Hasen El-Kanvîcî'nin Avnu'l-Barî'si ile birlikte) Beyrut'ta Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından bastırılmıştır.

29- El-İmlâ Alâ Hadîsi'l-A'mâ bi'n-Niyyât

Bu eserinde, "Ameller niyetlere göredir..." hadisini ele almıştır.

1-Nevevî, El-Minhâc Şerh-ü Sahîh-i Müslim İbni'l-Haccâc; c.1, s.4

2-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.99

3-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.550

30- El-Hulâsa Fî Ehâdisi'l-Ahkâm

Ahkâm hadislerini ele aldığı bu eserini de bitirememiş, Kitâbu'z-Zekât'a kadar gelebilmiştir. (1)

31- Hulâsatu'l-Ahkâm Fî Mühimmâtı's-Sünen ve Kavâidi'l-İslâm

Bazı fikhî hükümleri tahkik ettiği eseridir. Muhâlif görüş bildirmemiştir. Eseri "Tahâretü'l-Beden ve's-Sevb" bâbına kadar yazmış, gerisini tamamlayamamıştır. (2)

32- El-Usûl ve'z-Zavâbit

Fıkıh kaideleri ile alakalı küçük bir risaledir. (3)

33- Mekâsıdu'n-Nevevî

Tevhîde dair bir risaledir. (4)

34- Menâru'l-Hedy'î Fî'l-Vakfi ve'l-İbtidâ

Tecvîde dair bir eserdir. (5)

35- Câmiu's-Sünen

36- Tuhfetu't-Talib Et-Tenbîh

İlk yazdığı kitaplardandır. Ebû İshâk Eş-Şirâzî'nin Et-Tenbîh'i üzerinde yaptığı birkaç çalışmadan bir tanesidir. "Bâbu'l-Hayz" 'a kadar gelebilmiştir.

Nevevî'nin, bundan önce de işeret ettiğimiz gibi sığdırdığı bu kadar esere, şöyle topluca bir göz atınca, hemen kendisindeki ilim aşkının büyüklüğüne şahid olunur.

1-Ed-Dakr, Abdulgani; a.g.e s.99

2-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.717

3-Hacı Halife, a.g.e c.1, s.115

4-Zirikli, Hayreddin; El-Alâm c.9 Yahyâ maddesi

5-El-Alâm aynı yerler

Nevevî'nin eserlerinde dikkati çeken bir nokta; yaptığı çalışmalar, hep şeyhleri (hocaları) veya selefi olan âlimlerin eserleri üzerine şerh, ihtisâr, tahkik nev'inden çalışmalardır. Ama şurası da muhakkak ki eserleri, her ne kadar geçmişte te'lif edilen eserler üzerine binâ edilmiş ise de, hâiz oldukları kıymet, değer itibârı ile müstakil olarak düşünölmüş, değerlendirilmiştir.

Hasan Hüsnü Erdem, Riyâzu's-Sâlihîn isimli eserin tercümesinin mukaddimesinde müellifin 42'yi mütecaviz eserinin olduğunu bildirmektedir. Biz, kaynaklardan isimlerini tesbit edebildiğimiz 36 tanesinin isimlerini yukarıda kaydettik.

III. BÖLÜM

A-SAHİH-İ MÜSLİM NÜSHALARI VE NEVEVİ'NİN NÜSHASI

Nevevî, Şerh-i Sahîh-i Müslim'in mukaddimesinde, kendisinin sahib olduğu ve şerhettiği nüshanın isnâdının âlî isnâd olduğunu, iftihârla ifade eder ve der ki:

« Bize ve kendisinde müşterek bulduğumuz zamanımız ahâlisine hâsıl olan bu isnâ, Allah'a hamd olsun âlî isnâdın en yüksek derecesindedir. Bizimle Müslim arasında altı zât vardır...» (1)

İmâm Müslim'den birçok kimseler hadis rivayet etmişlerdir. Biyografi kitapları bunları saymaktadırlar. (2)

Müslim'e kadar kesiksiz bir isnâdla rivâyeti hususuna gelince, bu bakımdan O'nun tarafı, bu şark İslâm âleminde, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Sufyân (D.308/920)'ın Müslim'den rivayetini inhisâr etmektedir. Magrib beldelerinde Ebû İshâk rivâyeti ile birlikte, bir de Ebû Muhammed b. Ahmed b. Ali El-Kalânî'nin Müslim'den rivayeti meşhûr olmuştur. (3)

Nevevî'nin sâhib olduğu nüsha, İmâm Müslim'in Sahîh'inin Ebû İshâk rivâyetine dayanmaktadır. Şerhinin mukaddimesinde, kendi isnâd zincirini şöylece belirtir:

1-Nevevî, Şerh-i Sahîh-i Müslim; c.1, s.6

2-Zehabî, Tezkiretü'l-Huffâz; c.2, s.150. İbnu Hacer; Tehzîbü't-Tehzîb; c.1, s.126

3-Sofuoğlu, Mehmet; Sahîh-i Müslim tercemesi; c.1, s.XXXI

* Müslim'in Sahîh'i hakkındaki isnâdına gelince, bize İmâm Müslim'ubnu'l-Haccâc'ın Sahîhi'nin hepsini, Dimeşk camisinde Ebû İshâk İbrâhîm b. Ebî Hafs Ömer b. Mudar El-Vâsıtî (ö.664/1246) haber verdi. Dedi ki: Bize, Ebu'l-Kâsım, Ebû Bekr, Ebu'l-Feth gibi künyeler sahibi Mansûr b. Abdil-Mühim El-Ferâvî (ö.608/1211) haber verdi. Dedi ki: Bize, Ebû Abdillâh Muhammedu'bnü Fadl El-Ferâvî (530/1035) haber verdi. Dedi ki: Ebu'l-Hüseyn Abdu'l-Gâfir El-Fârisî (ö.448/1056) haber verdi. Dedi ki: Bize Ebû Ahmed Muhammed b. İsâ El-Cülûdî (ö.368/978) haber verdi. Dedi ki: Bize İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Sufyân (ö.308/920) haber verdi. Dedi ki: Bize İmâm Ebu'l-Hüseyn Müslimu'bnü'l-Haccâc (ö.261/874) haber verdi...*. (1)

Nevevî, isnâdının üstünlüğüne ve âlf olmasına gerekçe olarak. şöyle der: "Müslim'in Sahîh'i için olan bu rivayetimizde, bir letâfet hâsıl olmuştur. O da isnâdın Neyşâbûr'lu olması hepsinin de uzun ömürlü olmasıdır.

Şeyhimiz Ebû İshâk her ne kadar Vâsıt'li ise de Neyşâbûr'da uzun müddet ikâmet etmiştir. (2)

Sahîh-i Müslim'in diğer râvîsi Kalânîsî'ye gelince, O'nun rivâyeti Magrib ahâlisi arasında yayılmıştır. Magriblilerden başkaları indinde onun rivâyeti yoktur. Kalânîsî'nin rivâyeti, Magrib'e Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahyâ b. El-Hazzâ Et-Temimî El-Kurtubî (ö.416/1025) ve

1-Nevevî; a.g.e c.1, s.6

2-Nevevî; a.g.e c.1, s.7

diğerleri vâsıtası ile girmiştir. Onlar bu rivâyeti Mısır'da Ebu'l-Alâ Abdu'l-Vehhâb b. İsâ b. Abdirrahman b. Hâmân El-Bagdâdî'den dinlemişlerdir. Ebu'l-Alâ der ki: Bize, Sâfi mezhebi fakihlerinden Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ El-Aşkar tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ebû Muhammed El-Kalânîsi tahdîs etti. Dedi ki: Bize Müslim b. Haccâc tahdîs etti. (1)

Sahîh-i Müslim nüshalarının rivâyeti isimli makaleyi yazarak konuyu inceleyen James Robson, Nevevî'nin "isnâdının en âli derecede ve en muteber" olduğu iddiasının tutarlı olamayacağını iddia etmiştir. Râvîlerin hadisleri aldıkları sırada yaşlarının küçük olmasına dikkati çekiyor.

Yine Nevevî'nin isnâdı âli yapmak için özellikle gayret ettiğini söyler ve der ki: "Fakat Nevevî, bize Mansûr'un hem ceddinden, hemde babasından ve dedesinden rivâyet ettiğini anlatıyor. Bu suretle onun, mümkün olduğu kadar isnâdı kısaltma cehdinde oluşu, insana haklı olarak bir râviyi unutmuş olduğu fikrini telkîn ediyor." (2)

James Robson bazı ihtimallerden hareketle Nevevî'yi ithâm etmektedir. Ama ihtimalden başka da delil getirememektedir.

1-Nevevî; a.g.e c.1, s.11

2-Robson, James; Sahîh-i Müslim nüshalarının rivâyeti (Terc. Talat Koçyigit); A.Ü İlahiyat Fak. Dergisi 1957 c.4, sy.3-4, s.8-20

B-SAHİH-İ MÜSLİM ŞERH'İNİN ÖZELLİKLERİ

Nevevî'nin eserleri içerisinde, hadis ilmindeki ihtisâsına ve yüksek derecesini göstermesi bakımından "Şerh-i Sahîh-i Müslim" 'in büyük yeri vardır.

İlmin zirveye tırmandığı H. 7 asır da, kendinden sonrakilerin daima mürâcaat ettikleri "El-Kitâbı" hüviyetinde eserler vermiş olan Nevevî'nin, İmâm-ı Müslim'in El-Câmiu's-Sahîh'i üzerine yapmış olduğu bu şerh de, aynı şekilde, daima bir ilim kaynağı olmuştur. Mesalâ bir kimse Sahîh-i Müslim'deki bir hadisi şerîfin izâhını öğrenmek istediğinde veya bir âlim bir hadisi başkalarına anlatmak istediğinde, Nevevî'nin O hadisi nasıl anladığına ve nasıl şerhettiğine bakar ve görüşlerinden faydalanır. Bu geçmişte olduğu gibi günümüzde de böyledir.

Nevevî'nin bu eseri, Rasûlullah (S.A.V)'in sünnetini öğrenmek isteyeninin elinde bir rehber, bu ilmin tâlibinin elinde bir meş'aledir.

Dili sade, ifadesi açık olan şerhin, üslûbu gayet güzeldir.

Çok fazla geniş olmamakla birlikte mes'eleleri izahta yeterince bilgi verilmiştir. Nevevî, şerhinin başına bunu şu şekilde ifade eder:

«Azîz ve celfî olan Allah-ü Teâlâ'dan, bu kitabın şerhinin, uzun ile kısa arasında, mutavassit bir şekilde toplamayı nasip etmesini istedim. Ne faydadan hâli kısıklıkta, ne de çok fazla uzun. Eger himmetler zayıf,

ragbetler az olmasa idi ve kitabın uzunlugundan dolayı, intişar edememesinden korkmasa idim, daha da genişletir, yüz ciltten fazlasına eriştirirdim. Hem de tekrarlar olmadan ve gizli açık bir çok faydaları ihtiva ederek yüz ciltte ulaştırırdım. (1)

Hadis Edebiyatı isimli kitabın müellifi I.L.Çakan şerh hakkında demektedir ki:

«İmâm-ı Müslim'in El-Câmiu's-Sahîh'inin 30'a yakın şerhi vardır. Bunlar içerisinde en meşhûru Nevevî'nin şerhidir. Hatta, Müslim şerhi denildiği zaman, Nevevî şerhinden başkası akla gelmez.» (2)

Görülüyor ki kendinden önce ve kendinden sonra, bir çok şerh yazılmış olmasına rağmen, İslâm âleminde Nevevî şerhi şöhret kazanmıştır. Bu şöhret kitabın kendisinden kaynaklanmaktadır ve kanaatimce haklı bir şöhrettir.

Çünkü kitap, efrâdını câmi, ağyârını mâni bir hüviyettedir.

Nevevî'nin Sahîh-i Müslim şerhinden önce, Sahîh-i Müslim üzerine belli başlı bir kaç şerh yazılmıştır.

Bunlardan bir tanesi H. 6. asır âlimlerinden Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. Muhammed Et-Temîmi El-Mâzeri'nin (536/1139) El-Mu'lim bi-Fevâid-i Müslim isimli eseridir. (3)

1-Nevevî; a.g.e c.1, s.4

2-Çakan I. Lütfi, Hadis Edebiyatı s.58

3-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.557. Sezgin Fuat Tarihu't-Türasi'l-Arabî; c.1, s.354

Bu şerhlerden. önemli olan diğer bir tanesi, Kadı İyâz b. Müsâ El-Yahsubî El-Mâlikî (544/1149)'nin "İkmâlu'l-Mu'lim bi-Fevâid-i-Müslim" isimli şerhidir.

Müslim'in Sahîhi üzerine yapılan çalışmalardan bir diğeri; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm b. Ömer El-Kurtubî (656/1258)'nin bir muhtasarı ve bu muhtasarı üzerine yaptığı şerhidir. Bu yapmış olduğu şerhi tertib etmiş, bâblara ayırmış ve telhîs etmiştir. (1)

Bu eserin ismi "El-Müfhim Limâ Uşkile min Telhîsı Kitâb-ı Müslim" dir. (2)

Kayda değer bir diğer eser de Ebû Amr Osman İbnü's-Salâh Eş-Şehrezûrî (643/1245)'nin "Siyânetu Sahîh-i Müslim Mine'l-Ihlâl ve'l-Galat ve Himâyetühü mine'l-İskât ve's-Sakat" isimli eseri. (3)

Yine Nevevî'nin yaşadığı asırda Müslim'in Sahîh'i üzerine yapılan bir çalışma da Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahyâ b. Hişâm El-Ensârî (646/1248)'nin "El-Muksıhu'l-Müfhim ve'l-Müdihu'l-Mülhim Li-Meânî Sahîh-i Müslim" isimli eseridir. (4)

Nevevî, El-Mâzerî, Kâdî İyâz, İbnü's-Salâh gibi Muelliflerin eserlerinden nakiller yapmış, onlara ve görüşlerine atıflarda bulunmuştur.

1-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.557
 2-Sezgin Fuat; a.g.e c.1, s.554
 3-Sezgin Fuat; a.g.e c.1, s.556
 4-Sezgin Fuat; a.g.e c.1, s.559

İmâm Müslim ya ihtisâr düşüncesi ile veya bir başka sebepten kitabını bâblara ayırmamıştır. Daha doğrusu bâb başlıkları altında tanzim etmemiştir. Şimdiki Matbû veya Mahtû Sahih-i Müslim nüshaların da görülen bâb başlıkları, Nevevî tarafından konulmuştur. Aslında daha önceden bâb başlıkları koyanlar olmuşsa da Nevevî bunları isâbetli bulmamış ve kendisi yeniden tanzim etmiştir (1). Meselâ yukarıda ismi geçen Ebu'l Abbâs Ahmed b. İbrâhîm El-Kurtubî, Müslim üzerine yaptığı şerhini tertib etmiş ve bâblara ayırmış, bu bâblara isimlerini kendisi vermiştir. (2)

Bu durum, Nevevî şerhinin orjinal yanlarından bir tanesidir. Daha sonra ki şârihler, bu bâb tesmiyelerinden faydalanmışlardır. Meselâ Sahih-i Müslim üzerine Türkçe bir şerh yazan Ahmed Davudoğlu, şerhinde Nevevî'nin bâb isimlerini aynen kullanmıştır. Esâsen şunu söyleyebiliriz ki Davudoğlu, şerhinin tamamında Nevevî şerhini ana kaynak olarak kabul etmiştir. Kitabı âdeta bazı ilave ve ihtisârlar ile Nevevî şerhinin tercümesi niteliğindedir.

Nevevî şerhinin diğer bazı özellikleri şunlardır: Hadis-i şerifler de geçen fikhî ahkâma öz olarak işaret etmekte, râvîler hakkında bilgiler vermekte, metin ve senetler de geçen müşkil lafız ve Lügat hakkında bilgiler vermektedir. Ama bunlar kitabın genel muhtevâsına hâkim olmamaktadır. Esâsen, Rasûlullahın (S.A.V) sözlerinin anlaşılmasına dikkat ve ihtimâm göstermektedir.

1-Çakan I. Lütfi, a.g.e s.55

2-Hacı Hlife; a.g.e c.1, s.557

Nevevî'nin tertib ve tanzimine göre Sahîh-i Müslim'in kitap ve bâb sayıları şöyledir:

Kitap adını taşıyan 54 bölüm vardır.

Bâbların sayısı, 1322'dir.

Mükerrerler dışında 3033 hadis ihtivâ etmektedir.

Kitap isimleri, Buhârî'nin Sahîh'i ile büyük ölçüde paralellik arz etmektedir. Bâb başlıkları ise daha sonra Nevevî tarafından konulmuş olan isimlerdir. (1)

C-SAHİH-İ MUSLİM ŞERHİNDEKİ METODU

Nevevî, kitabına Besmele, Hamdele ve Salvele ile selâmdan sonra, ilimle iştigalin faziletinden bahsetmiş ve demiştir ki: "İlimle uğraşmak ibâdetlerin en büyüğü, yakınlığın en faziletlisidir..."

Daha sonra hadis-î şerîfin tahkik ve tahsiline ait olan ilmin üstünlüğüne temas etmiştir. Hadisin usûl ve furûna ait kâidelerin, Sahâbe, Tâbiîn ve sonrakilerin hayatlarının bilinmesinin insana sağlayacağı faydalara işâret etmiştir.

Daha sonra kitapta takip ettiği metodu, öz olarak anlatmıştır. Bundan sonra, muhtasar olarak İmâm Müslim ile kendisi arasındaki râvîler hakkında bilgiler vermiştir. (1)

Bu bilgilerden sonra küçük fasıllar hâlinde Müslim'in Sahîh-i değerlendirilmekte hadis ahzindeki şartlar, Buhârî ile mukâyeseleri, eksikleri, fazlalıkları tartışılmaktadır.

Bu arada yine bir fasıl da İmâm Müslim'in hadisteki ma'rifeti, bilgisi, ilmî kudreti anlatılır (2). Nevevî, kitabının değer yerlerinde de yeri geldikçe Müslim'in bilgisine, ma'rifetine, zühdüne, takvasına işâret etmektedir.

Yine küçük küçük fasıllar halinde Müslim üzerine yazılan müstahreçlerden örnekler vererek bahsetmektedir.

1-Nevevî; a.g.e c.1, s.21

2-A.g.e aynı yerler

Bundan sonraki fasılda ise hadis istilâhlarına ait özlü

Bundan sonraki fasılda ise hadis istilâhlarına ait özlü bilgiler vermektedir. Bu fasıllarda Tedlîs-Müdelles, itibâr, mütâsaat, şâhid, şâz, Râvinin ihtilâfî ve durumları, Nâsih-Mensûh, Ma'ritetü's-Sahâbe ve't-Tâbiîn, seneddeki ziyâdelikler... v.b gibi usûl meselelerine işâret ettikten sonra, meseleleri kısaca tartışmakta ve kendi hükmünü ortaya koymaktadır.

Kırkiki sayfa tutan bir girişten sonra

(وقال ابو الحسين مسلم بن الحجاج رحمه الله تعالى الحمد لله رب العالمين) diyerek, Sahih-i Müslim'in mukaddime bölümünden şerh etmeye başlamıştır.

Bir önceki bahiste işâret edildiği gibi, İmâm Müslim Sahih'ini cem ederken gerek ihtisâr düşüncesi ile gerek bir başka maksattan kitaplari, bâblar ve fasıllara ayırmamış, bâblara isim vermemiştir. Nevevî'den önce bunu yapanlar olmuşsa da, Nevevî bunları dikkate almamış, kendisi yeniden bâblara ayırmış ve bâbları isimlendirmiştir. (1)

Bâbları isimlendirirken bazan, kısa ve öz ifadeler kullanmıştır. Meselâ İslâm'ın usûl ve rukûnlerini anlatan Enes b. Mâlik hadisi ile başlayan hadislerin cümlesinin başına (

(2) باب السؤال عن اركان الاسلام

(3); (باب بيان خصال المنافق)

(4) ... v.b başlıkları kullanmıştır.

1-Çakan 1. Lütî; a.g.e s.56
2-Nevevî; a.g.e c.1, s.169
3-Nevevî; a.g.e c.2, s.46
4-Nevevî; a.g.e c.1, s.179

Bazan de bâb isimli hadis lafızlarından alınmıştır ve oldukça uzundur. Meselâ ikinci ciltte (1) ilk bâbın ismi (2)...gibi (بَابُ الرَّيْلِ عَلَى أَنْ مَنْ رَضِيَ بِاللَّهِ رِئًا وَبِالإِسْلَامِ رِئًا وَبِجَمْرٍ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ رِئًا) (فَوَ مَوْضِعٍ فَإِنْ أَرْتَلَبَ الْمَعَاصِيَ) Nevevî'nin, şerhte kullandığı dili oldukça basit, anlaşılır ve kolaydır. Neredeyse, okuma yazma bilen her arabin anlayabileceği sadeliktedir. Çok fazla agdalı ifade ve cümlelerden kaçınmış, fazlaca fesâhat ve belâgat yapmaktan uzak kalmıştır.

Şerhin özelliklerinden bir tanesi müşkil lafızların teşkilini belirtmesidir. Söyle ki :

Sahîh-i Müslim'in Mukaddimesini şerh ederken Mu'an'an hadis ile ihticâc'ın sıhhatini anlatan her yerde şöyle bir nazım geçmektedir (قوله "وهي في زعم من حكينا قوله واهيه") bu nazmı ele aldıktan sonra (زعم) kelimesinin okunuşu hususunda وهو بفتح الزاي وضمها وكسرهما ثلاث لغات مشهورة deyerek lafzı zaptetmiştir. Hemen hemen her sahifede bunun örneklerine rastlarız.

Nevevî Hadisleri (Metinleri) şerh ederken, esâs metni üst tarafa almış, metnin tamamını şerhetmeyip lüzümlü gördüğü kısımları alıp, onları şerhetmiştir.

1-1972 Beyrut baskısında

2-Nevevî; a.g.e c.2, s.2

Yalnız dikkat edilecek olursa, şerhin ilk kısımlarında sened de dahil şerhlerin oldukça uzun olduğu görülür. Zira, gerek ricâl ile alâkalı olsun, gerek metindeki lafızlar ile alâkalı olsun, şerhe muhtâç gördüğü yerlerde izâhat vermiş, kitabın ileri kısımlarında ise önceden izâhât geçmiş ise, onlara atıflarda bulunmakla yetinmiş ve (**وقد تقدم**), (**وقد تقدم في باب .....**), (**وقد سبق**) gibi lafızlar ile atıfta bulunmuştur.

Fakat bazan de önemli gördüğü yerlerde kısaca tekrar ettiği de olmuştur.

Meselâ, Kitâbu'l-İmân'ın ilk sıralarında tahvîl, sened v.s ile alâkalı bilgi verdikten sonra, "geçen fasılda, bu hususu ve bu husustaki değişik görüşleri takdîm etmişim. Tekrar burada da zikretmeye beni zorlayan âmil, bu isnâda dikkati çekmek, bunun dışındakilere de bir tenbîhtir." (1)

Bazı kerreler de, mevzûya uzatmamak için, yazmış olduğu diğer kitaplara atıflarda bulunmakta, onlara mürâcaatı tavsiye etmektedir. Meselâ bir hadisin şerhinde âyette geçen "Muhsanât" ve "Gâfilât" kelimeleri hakkında bilgi verirken "burada "Muhsanât" ile murâd iffetli demektedir. "Gâfilât" ise kendisine atfedilen kötülükten habersiz demektir. "İhsân", şeriatte beş kısımda vârid olmuştur. İffet, İslâm, Nikâh, Evlilik, ve Hürriyet. Bunların şartlarını, durum ve

1-Nevevî; a.g.e c.1, s.152 (Mat. Mirî'l-Arabî 1924)

şâhitlerini, Tehzâbü'l-Ësmâ ve'l-Lügât isimli kitapta beyân ettim" (1) demiş ve kendi yazmış olduğu diğer kitabına işâret etmiştir.

O, aynı şekilde konular hakkında bilgi verdikten sonra, o konu hakkında kitap te'lif edenlerden bir kısmının ismini zikretmekte ve bu eserleri derecelendirmektedir. Meselâ kader konusunu izahtan sonra demektedir ki:

« Bu hususta âlimlerimiz birçok kitap te'lif ve tasnif etmişlerdir. Onların en güzeli ve en faydalısı, Hâfız fakîh Ebû Bekr Beyhakî'nin kitabıdır.»

Nevevî, mes'elelerin izâhında selefi olan âlimlerden çokça nakiller yapar. Bu nakilleri yaparken, kendi görüşüne uyma satrini aramaz, o husustaki farklı görüşleri ortaya koyar ve onları tartışır. Sonunda da genellikle tercihini yani kendi görüşünü belirtir; bazan de tercihi okuyucuya bırakır.

Nakiller her hususta olabilmektedir: Kelimelerin Lügât ma'nâları hakkında sarf ve nahiv âlimleri; İmâm Halîl, İbnü Cinnî, İbnü Fâris, El-Cevherî, İbnü's-Sikkîl, El-Mâverdî'den İmâm Sîbeveyh'ten bolca nakiller yapmaktadır. İmâm Sîbeveyh hakkında, "O arapçanın İmâmı, kitabı da arapça (lügat) kitaplarının İmâmıdır" diyerek senâda bulunmaktadır.

Kezâ fikhî mes'elelerde İmâm Sâfiî'den, İbnü's-Salâh'tan, Ebû Hanîfe, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İmâm Muhammed, Ebû Yûsuf, Kâdî İyâz, Hattâbî, Begavî, Ebu'l-Hasen

1-Nevevî; a.g.e c.2, s.84

Ali b. Halef b. Battâl El-Mâlikî'den, İmâm Mâzerî'den, El-Ezherî'den, İbnü Ebî Asrun, İbni Asâkir'den, Ebû Ali Gassânî'den, Abdillâh b. Ahmed Ed-Devrakî'den Gazâlî'den ve daha pek çok Müelliften fikhî görüşler, mülâhazalar ve İzâhlar nakletmektedir.

Aynı şekilde, terğîb ve terhîbe dair hadis-i şeriflerin İzâhında, Mutasavvıfların hikmetli sözlerinden nakiller yapmıştır. Fudayl b. İyâz, Zünnûn-ı Mısrî, Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî bunlar arasındadır. (1)

Nakil ve İktibâslar yaparken, sözlerin ve görüşlerin sahiplerini belirtir. Eger bu görüş sâhibi veya İktibâs yaptığı kitap müslümanlar arasında şöhret bulmuş bir kitap ise, ya sadece kitâbını veya şahsın kendisini zikretmektedir: Meselâ (**وقال صاحب الطالع**) veya (**وقال القاضي**) aynı şekilde (**وقال صاحب التمرير**) veya (**وقال المطاى**) gibi. Buna, kendisi de şerhinin mukaddimesinde, usûlunu anlatırken temâs eder ve şöyle der:

« Eger söz (nakil veya kitap) meşhur ise, özel durumlar hâriç, söyleyeni zikretmem. Eger garîp duyulmamış bir söz veya lafız ise onu söyleyeni zikrederim. Yalnız önceden geçmiş ise veya önemsiz ise gene zekretmem.» (2)

Bilindiği gibi, o asırlarda eserlerde dipnot usûlü yoktur. Herhangi bir nakil veya İktibâs esnâsında, merci' kelâma derc ederek belirtirler idi.

1-Nevevî; a.g.e c.2, s.19

2-Nevevî; a.g.e c.1, s.7

Nevevî'nin mercilerdeki bu iktisârı, -Allah-ü a'lem-umûmiyetle metni ihtisâr fikrinden kaynaklanmaktadır.

Nevevî, yazmış olduğu bu şerhin, hadis alanında ihtisâs kazanmış fudlâ için olmadığını, şu sözleri ile ifade etmektedir:

« Bunun gibi şeyleri söylemekten maksadımız, eger hadis ilminde mütehassis iseler, onlar için bildiklerini açıklamaya hacet yoktur. Çünkü, bu kitap fudalâya mahsûs değildir. Ancak, bu ilimde temekkûn etmemiş kimselere, bazı şeyleri anlatmak için konulmuş, söylenmiştir.» (1)

Bununla birlikte, Nevevî'nin bu kitabı, avâm için yazdığı fikride varmak da zordur. Zira hadislerde, senette geçen ricâlin tenkîdinin avâmdan bir kimseye kazandıracığı pek fazla bir şey yoktur. Görülen odur ki avâmın mesleği, güvendiği bir zatın yazdiklarını okuyup kabullenmektedir.

Bu teâruzu şu şekilde te'lîf edebiliriz: Nevevî, her ne kadar kitabını mütehassis fudalâ için yazmadığını belirtmiş ise de, bu ilimle uğraşan, fakat henüz temekkûn etmemiş kimseler için yazmıştır.

Şunu hemen belirtmeliyiz ki bu hüküm kesin bir şey ifade etmez. Zira her seviyeden insanın faydalanacağı bilgiler vardır.

Nevevî, kitabında tekdüze bir uslûb takip etmemiştir. Umûmî esâslar çerçevesinde, zaman zaman değişik uslûblarda hadisleri şerhetmiştir.

1-Nevevî; a.g.e c.2, s.16 (Mat. Mirî'l-Arabî 1924)

Söyle ki hadisleri şerh ederken müşkil lafızları izâh etmiş, lügâvî ve istilâhî yönlerden incelemiş, ricâle ait bilgiler vermiştir. Ahkâma ait hadis ise, fikhî hükümlere işâret etmiş, ama bunun yanında bazan metinden işe başlamış, bazan fikhî ve kelâmî mes'elelerle başlamış, bazan ricâl tenkidi ile mes'eleye girmiştir. Bazan tamamı ile mes'eleyi kendi izâh etmiş, bazan kendisi hiç meseleye karışmadan selefi olan âlimleri konuşturmuştur. Bazan mes'eleleri, oldukça uzatmış, bazan çok kısa bir şekilde geçmiştir.

Meselâ: (باب وعيد من انقطع حق مسلم بيمينه فاجرة بالنار)

(1) başlıklı bâbda bu mevzu ile alakalı bütün hadisleri zikretmesine rağmen, diğer bir çok bâbda sadece Müslim'in o konuda zikrettiği rivâyetleri aktarmıştır.

Nevevî, fikhî mes'eleleri izâhta çok fazla teferruâta girmemekle birlikte, o mes'ele hakkındaki hükmü belirtmiş ve daha çok ihtilâflı mes'eleleri, değişik görüş sahiplerinin hadisleri değerlendirmiş şekillerini kısaca ortaya koymuştur. Çogu kerre de Şâfiî mezhebinin görüşünü, diğer görüşler ile karşılaştırmış, diğer görüş sahiplerinin iddiâları karşısında Şâfiî ve o görüşte olanlar cevap ve delillerini serdetmiştir.

Nevevî, Şâfiî mezhebine ait bir görüşü ifade edeceğinde

" قال فقهاء اصحابنا " , " قال اصحابنا

" وقال ابن فلان من اصحابنا " ta'birlerini

kullanmaktadır. Zâten, bir kimseden fikhî bir mes'eleden görüş belirtecekse, o kimsenin fikhî durumunu da belirtmektedir.

Meselâ "ihrâmlı kimsenin nikâhı bâbın" da (1) hadisi şerifi zikrettikten ve kısaca lafız yönü ile inceledikten sonra, Müslim'in Hz. Meymûne'nin Muhrim olarak nikâhlandığına dair rivâyeti ne işâret etmiş ve demiştir ki: "Bu sebeple, âlimler Muhrim'in nikâhı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve Sahâbenin ve sonraki âlimlerin cumhûru, Muhrim'in nikâhının sahîh olmadığı görüşündedirler ve bu bâbdaki hadislerle dayanmışlardır. Ebû Hanife ve Kûfiyyûn, Meymûne kıssası hadisine dayanarak sahîh olduğu görüşündedirler. Cumhûr, Meymûne hadisine birçok cevaplar vermişlerdir. Cevapların güzeli, Rasûlullah'ın (S.A.V) Hz. Meymûne'yi (R.A) nikâhlar iken, ihrâmlı olmadığına dair rivâyetin varlığı ve onun daha esah olduğudur. Zira Muhrim olarak, nikâhlandığına dair hadisi, yalnız İbni Abbâs rivâyet etmektedir." (2)

Daha sonra Nevevî, diğer cevapları da kısaca ifade ettikten sonra, mes'elayi biraz daha genişletmiş, vekâlette, velâyetle, velâyet-i âmme veya velâyeti hâssa ile muhrim olarak nikâhın durumları ve bu husustaki ihtilâfları zikretmiştir. Sonra yine Muhrim şahidin şehâdeti ile nikâhına mün'akid olup olmayacağı ile alakalı Şâfiî mezhebi içindeki ihtilâfa işâret etmiş, fakat bunlar arasında tercih belirtmemiştir. (3)

1-Nevevî; a.g.e c.9, s.193

2-A.g.e aynı yerler

3-Nevevî; a.g.e c.9, s.195

Eger bir mes'elede, görüş sahiplerinin ihtilâfı yok ise çoğu defa bunun üzerinde icmâ vardır diye belirtir. Meselâ bir kimsenin nişanı veya dünürçülüğü varken, aynı kimseye nişân veya dünürülüğün tahrîmi bâbında "bunun tahrîmi hususunda icmâ vardır" (1) demiş ve daha sonra mes'eleyi genişçe ele aldıktan sonra, mes'elenin diğer noktalarındaki (yani nikâhı fesholurmu olmaz mı?) gibi noktalardaki ihtilâfları ve görüşleri belirtmiştir.

Nevevî, kitâbında zaman zaman Şâfiî görüşlerin savunmasını yapmış, muhâlif delilleri çürütmeye çalışmıştır. Bu normal karşılanabilir. Zira Nevevî, Şâfiî mezhebinin önde gelen fakihlerindendir. Mes'elelerdeki Şâfiî görüşünü savunmasını, taassubuna hamletmek, yanlış olur. Zira Nevevî, diğer mezheb veya görüş sahiplerinden nakil yaptığında veya yapacağında çok defa onları hayırla yâd ederek, rahmetle anarak, ilminin büyüklüğünü ifade ederek söze başlar.

Nevevî'nin, zaman zaman İmâm Şâfiî'nin görüşleri hilâfına fetvâ verdiği de vâkidir.

Meselâ kölenin haccı konusunda İmâm Şâfiî, cum'a namazına tesbîhle, köle haccettiği zaman hacc farızasının kendisinden sâkit olacağı, hürriyetine kavuşsada, hacc etmesinin artık farz olmayacağı görüşünde olduğu halde, Nevevî'den nakledilen görüşte; "eger köle, vakfeden önce

1-Nevevî; a.g.e c.9, s.196

âzâd edilirse, haccı tamam olur, eger hacc fevt olduktan sonra âzâd edilirse, köle olarak hacc etmesi, kendisinden farzı iskât etmez. Mezhebin görüşü de budur. (1)

Nevevî, mes'eleler hakkında, görüşleri serdettikten sonra, bazan tercih yapar, "ben de şöyle diyorum" diyerek kendi görüşünü belirtir; bazan da bırakır. Tabii ki bu çoğunlukla fikhî değil de, lafzî hükümde Şâfiî mezhebinin görüşü aynı zamanda kendi görüşüdür ve onu belirtir. Yalnız burada da, eger Şâfiî mezhebi içerisinde ihtilâf var ise tercih yaptığı gibi, yapmadığı da olmuştur.

Misâllere gelince:

Kaçak kölenin namazının kabûl edilmeyeceğine dair hadisin izâhın da İmâm Mâzarî'nin ve ona Tâbi olan Kâdî İyâz'ın "bununla, o kölenin küfrüne hükmedileceği, zîrâ kafirin namazından başkasının ki kabul olunacağı" te'vîlini nakleder. Bunun arkasından, İbnu's-Salâh'ın buna muhâlif görüşünü zikreder. İbnu's-Salâh demektedir ki: "Namazı sahîhtir fakat kabûl edilmez. Kabûl edilmesi, sahîh olmasını gerektirmez. Kabûl edilmemesi bir ma'siyetle birlikte olduğu içindir. Yoksa sıhhat şartları yerine getirilince namaz sahîhtir. Ancak sevap kazanamaz; kazâ etmesi gerekmez ve namazı terketme suçu ile cezâlandırılmaz."

1-Sâbûnî M. Ali; Tefsir-i Ayât-i Ahkâmi'l-Kur'an; c.1, s.412

Nevevî, bu nakilden sonra demektedir ki: "Amr b. Salâh'ın bu sözü, şüphesiz ki güzeldir. Ashâbımızın çoğu magsûb yerde namazın sahîh, fakat sevaptan mahrûm olduğu görüşündedirler. Ashâbımızdan Ebu'n-Nasr İbnü's-Sabbâg'ın fetvâsında da bunu gördüm" (1) diyerek tercihini belirtmiştir.

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen bir hadisi şerifte ise bir kelime geçmekte (كَبْرَه) (ك (Kâf), ب (Bâ), ر (Râ), ه (Hâ) ile bu kelimenin كَبْرَه ve كَبْرَه şeklinde (kâf'in kesresi ve zammesi ile) iki türlü okunuşu olduğunu belirtmiş, bu husustaki ihtilâfları zikretmiş, fakat sonunda tercih belirtmeyip "vallahü a'lem" demekle yetinmiştir.

Yine "Tevhîd üzere kölenin cennete gireceği" ne dair bâbda Heddâb b. Hâlid'in rivâyet etmiş olduğu hadisi şerhederken Heddâb ismi ve lakabı üzerindeki görüşleri zikretmiş sonra da demiştir ki:

« Buhârî tarihinde Hudbe b. Hâlid olarak zikretmekte Heddâb şeklinde zikr etmemektedir. Zâhir olan odur ki ismi Hudbe'dir. Buhârî, bu konuda daha bilgilidir. Çünkü D, Buhârî ve Müslim'in şeyhidir" (2) şeklinde kendi görüşünü ortaya kor.

Zaman zaman , görüş sahiplerinin görüşünü belirtirken, onların ihticâc ettikleri hadislere, delillere işâret eder.

1-Nevevî; a.g.e c.2, s.58

2-Nevevî; a.g.e c.1, s.230

Meselâ, namazı terkeden kimsenin hükmünü beyân ederken demektedir ki: "Namazı terkedene gelince, farziyetini inkâr ile terkederse icmâin kâfirdir; O, islâm dininden çıkar. Farziyetine inanarak tembelliginden terkederse, bunun hakkında ihtilâf edilmiştir: Sâfiî ve Mâlik'in de içinde bulunduğu selef ve halef âlimlerinin cumhûrunun görüşüne göre kâfir olmaz, fâsık olurlar. Tevbeye da'vet edilir. Tevbe ederse, ne a'la, tevbe etmez ise öldürülür. Evli, zinâ ettiginde olduğu gibi, yalnızca kılınçla öldürülür.

Selefin bir cemâate göre kâfir addedilerek önceki hüküm uygulanır. Bu Ahmed b. Hanbel ve Ishâk b. Rahûyeh'in Hz. Ali (K.V)'den bir rivâyetlerine dayanır.

Ebû Hanîfe ve Kûfe ehli, kâfir olmayıp öldürülemeyeceğine, ancak haps ve ta'zir edileceğine kâildirler.

Öldürülür diyenlerin delilleri, kıyâstır. " لا اله الا الله " kelime-i tevhidine kıyâs ederler. Öldürülemez diyenler: " لا يجل دم امرئ مسلم الا باحدى ثلاث " hadisi ile ihticâc edip namaz bunun içinde yoktur. derler... (1)

Yine aynı şekilde tilâvet secdesi ile alâkalı hadisi şerifin şerhinde demektedir ki: "Bu hadiste tilâvet secdesinin sübûtuna delil vardır. Alimler bunda icmâ etmişlerdir. Bize göre vâcip değil, sünnettir. Ebû Hanîfe'ye göre ise, farz ile vâcip arasındaki fark dahilinde kendi istilâhı ile vâciptir..." diyerek bazı inceliklere de kısaca temâs etmektedir.

Daha sonra da, tilâvet secdesi bâbının sonunda da, "bu mes'elede, âlimler arasında meşhûr ihtilâflar vardır. Furûât ve ihtilâflar, fıkıh kitaplarında bulunabilir. (1)

Aynı yerde bâb, tilâvet secdesi bâbı olmasına rağmen, namazda Fâtihanın okunuşu ve hükmü, cemâatin namazda kırâatı gibi mevzûlar da tartışılmıştır.

Bundan şunu çıkarabiliriz: Bâbların tesmiyesinde eger mevzu birden fazla ise hadis içerisinde ağırlıklı mevzû bâba tesmiye etmiştir.

Nevevî, kitâbında, şerhin son kısımlarında umûmiyetle hadisi şeriflerden müstefâd olan (çıkarılan) hükümleri, madde madde serdetmeye çalışmıştır.

Meselâ " أمرت أن أقاتل الناس " diye başlayan bâbın sonunda hadisi şeriften istinbât edilen hükümleri şöylece sıralar:

« Bil ki bu hadisi şerif, birçok kâide ve ilimleri müstemeldir. Ben onlardan bir kısmına kısaca işâret edeceğim. Bu hadiste Hz. Ebû Bekr (R.A) 'in şecâatine ve ilim ve şecâatte diğerlerinden önde olduğuna delil vardır...» (2)

"İslâm'ın rukûnlerinden birisi olan namazı beyân bâb" 'ında, hadisi şerifleri şerh ettikten sonra, hadisten çıkarılan hükümleri şöylece sıralamıştır:

1-Nevevî; a.g.e c.5, s.74-79

2-Nevevî; a.g.e c.1, s.211-213

« Hadiste namazın, İslâm'ın rukûnlerinden bir rukûn olduğu... Yine bu hadiste vitir be bayram namazının vacip olmadığı hükmü vardır. Bu cumhûrun görüşüdür. Ebû Hanîfe ve bir grubun görüşüne göre vitir vaciptir... Yine bu hadiste aşûrâ orucu ve bunun dışında diğer oruçların vacip olmadığına delil vardır. Alimler, Ramazan orucunun farziyyetinden önce aşûre orucunun vucûbiyeti hususunda ihtilâf etmişlerdir. Yine bu hadiste, Nişâba Mâlik olan için zekâtın başka farz sadaka olmadığına ve bunun dışında bazı şeylere de deliller vardır.»

Bunu takib eden bâbta da, aynı şekilde hadisi şeriflerin izâhından sonra, demektedir ki: "Bu hadisi şerifte, haberi vâhid ile amelin subûtuna ve daha başka husûslara delil vardır. (1)

Nevevî şerhinin özellikle kelâmî mes'elelerde, bâtıl fırkaların iddiâ ve delillerini çürütme ve onları ilzâm makâmında şeyler söylemiştir. Meselâ kader konusunda bâtıl fırkaların görüşlerini kısaca anlattıktan sonra şöyle demektedir:

«Tâlibin, tahkik, tenkîh ve itkân için, bâtıl ve kötü kimselerin kerfih düşüncelerine yönelmeleri gerekmez. Onların görüşlerini ilmi, kâideleşmiş, müşkilâtı halledilmiş, mazbût bir şekilde açık seçik bulunca sevinir, kolayca bulduklarından dolayı Allah'a hamdeder ve bunları toplamak, araştırmak ve yazmak için çalışanlara duâ ederler.»

1-Nevevî; a.g.e c.1, s.171

Nevevî, böylece bâtil fikirleri burada serdetmesindeki maksadı dile getirmiştir.

Nevevî, bazan garip sayılabilecek görüşler nakletmiştir: Meselâ Sidretü'l-Müntehâ ile alakalı bir mes'eleyi izâh ederken, Kâdî İyâz'dan şunu nakletmektedir:

« Kâdî İyâz'dan naklettığım sözde -Rahimehullah- şöyle der: "Nil ve Fırât, iki nehrin hurûcu kendilerinin asılları olan Sidretü'l-Müntehâ'dadır."

Eğer bu kabul edilirse söyledigimiz şeye haml edilmesi mümkündür.» (1)

D-SAHİH-İ MÜSLİM'İN ŞERHİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

1-Sahih-i Müslim'in şerhi denince ilk akla gelen Muhyiddin En-Nevevi'nin yapmış olduğu şerhtir. (1)

İslâm dünyasında, büyük şöhrete ulaşmış bu eserin, birçok nüshaları ve baskıları bulunmaktadır (2). Haşiye ve ihtisâr nevinden, eserin üzerinde yapılan çalışmalar pek fazla olmamakla birlikte, şunları zikredebiliriz:

Hacı Halife Keşfu'z-Zunûn'unda Şemseddin Muhammed b. Ahmed El-Konevi'nin Nevevi'nin Şerhu Sahih-i Müslim'i üzerine bir ihtisârının olduğundan bahsetmektedir. (3)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Halife El-Vistâni El-Ubbî El-Mâlik'i (724/1324) Sahih-i Müslim üzerine yapmış olduğu şerhte kendisinden önceki 4 şerhi toplamış ve ikmâlü ikmâli'l-Müslim ismini vermiştir. Bu kitap Nevevi'den yaptığı nakillerden ( ) rumûzunu kullanmıştır. (4)

1-Çakan İ. Lütfi; a.g.e s.58

2-A.g.e aynı yerler

3-Hacı Halife; a.g.e c.1, s.557

4-A.g.e aynı yerler

E-SAHİH-İ MÜSLİM ŞERHİNİN BASKILARI

Şerhu Sahîh-i Müslim H. 1285 senesinde Luknav'da, 1304'te Delhî'de tab' edilmiştir.

1271'de 4 cilt halinde Kâhire'de basılmıştır. 1305'te Bûlâk'ta, Kastalânî'nin, Buhârî şerhi olan Irşâdü's-Sârî isimli eserin kenarında basılmıştır.

1283'te 5 cilt halinde basılmış, Kâhire'de 1320-1323 arasında tekrar bir baskısı yapılmıştır.

9 cilt hâlinde, Kâhire de, 1929-1930 yılları arasında, basılmış bir nüshası vardır. (1)

Sahîh-i Müslim şerhinin en yeni baskısı, Bûka'a ve Zahle müftüsü Halîl El-Meyyîs tarafından tahkik edilerek 1987'de Daru'l-Kâlem tarafından Beyrut'ta basılan nüshadır.

İlmî bir mukaddime, genişçe bir fihrist ilâve ile 17. cilt hâlinde tab' edilen nüshanın mukaddimesinde, Halîl El-Meyyîs, ana metnin (Müslim'in Sahîh'inin) İbnu's-Salâh, Dârekutnî ibni Hacer ve Suyûtî'nin Sahîh-i Müslim üzerine yazdığı eserler ile karşılaştırılarak tahkik edildiğini belirtmektedir. Eser 16 cilt halinde olup 17. cilt Fihristtir. (2)

Sahîh-i Müslim'in Mahtûf (yazma) nüshaları pek çoktur. (3)

1-Sezgin Fuat; a.g.e c.1, s.358

2-Nevevî; Şerh-i Sahîh-i Müslim, Lübnan 1987 (Daru'l-Kâlem baskısı)

3-Geniş bilgi için Bkz. Sezgin Fuat; a.g.e c.1, s.350-359. GAS, Bant 1; s.137. Burecelman, GAL; c.1, s.394

SONSÖZ

İlim bütün kâinatı aydınlatan bir ışıktır. Alimler o ışığın kaynaklarıdır. Etrafını aydınlatmak uğruna, kendilerini feda eden mumlar, cereağlar misâli hayatlarını, insanların kalblerinde ve kafalarından karanlıkları gidermek, onları nûra kavuşmuştur için fedâ ederler. Bu yolda dünyanın, cezbedici zevklerinden fedâkârlıkla, ilim tahsili ile ve ilim ta'limi ile uğraşırlar.

İslam tarihinde bu gibi âlimlerin sayısı o kadar çoktur ki; bunları saymak mümkün değildir. Allah-ü hepsinin sa'yını meşkür eylesin.

İşte, bahse kanu ettiğimiz Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref En-Nevevî (D.676/1277), yukarıda zikrettiğimiz İslâm yolunun meş'alesi zâtlardan bir tanesidir.

Dünyanın bütün zevklerini, ilim talebi uğrunda fedâ edip karşılığında bulduğu ilmi, yine o şeyleri fedâ ederek - yaşamış, yaşatmış, bıraktığı eserler ve yetiştirdiği talebelerle insanlara örnek bir şahsiyet olmuştur.

Bize düşen, eserleri ile bıraktığı ilme sahip olup. çalışma ve gayretini örnek almaktır. Ayrıca bu ve benzeri âlimleri hakkında, Allah-ü Teâlâ kendilerine geniş olan rahmeti ile muamele etsin diye duâ etmektir.

Görüldüğü gibi İmâm Nevevî Hadis, Usûl-i Hadis, Fıkıh başta olmak üzere, bir çok ilim dallarında çok kıymetli eserler vermiş bir âlimdir. O kendinden önceki âlimlerden istifade ettiği gibi, kendisinden sonraki âlimlere büyük ölçüde te'sir etmiştir.

Nevevî, akâidde Ehli Sünnet, amelde Şâfiî âlimlerindedir. Çocuklugundan itibaren ilimle uğraşmış ve bu uğurda evlenmeyi bile terketmiştir. Zamanının büyük ilim adamlarından ilim almış, kendisinde pek çok talebe yetiştirmiştir. Her zaman ilmiyle âmil olmaya, takvâ ve züht sahibi olarak yaşamaya gayret etmiştir.

Bu araştırmamıza, O'nun hayatından ve eserlerinden büyük istifade sağlamak mümkün olduğu neticesine varmış bulunuyoruz.

BIBLIYOĞRAFYA

- 1-Ahmed Cevdet Paşa; Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa
Istanbul 1957-1958
- 2-Ammare, Mustafa Muhammed Şerhu'l-Firdevs s. ( )
- 3-Brocelman GAL. Geshichte de Arabischen Literatur.
- 4-Çakan, I Lütfi; Hadis Edebiyatı M.Ü. İlahiyat Fak.
Istanbul 1985
- 5-Davudoglu, Ahmed; Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerh-i
Istanbul 1971-1980
- 6-Doguşundan Günümüze İslâm Tarihi Istanbul 1987
- 7-Ebü Gude, Abdülfettâh; El-Ulemi'l-Uzzab Beyrut,
1403/1985
- 8-Ed-Dakr, Abdulgani El-İmâmu'n-Nevevî Dimes 1395/1975
- 9-El-Etram, Salih b. Abdurrahman; Lemehât min Hayati'l-
İmâmi'n-Nevevî; Edvaru's-Şeriaħ Riyad 1984
- 10-El-Kettâni, Muhammed b. Cafer; Er-Risaletü'l Mustatrafe
Istanbul 1986
- 11-El-Leknevî Abdu'l-Hay El-Ecvibetül Fadıla li'l-
es'ileti'l-aşereti'l Kâmile thk. Abdülfettâh Ebü-Gude
Halep 1964
- 12-El-Meyyis, Halil; Şerh-i Sahih-i Müslim tahkikli baskısı
ve mukaddime; Beyrut 1987
- 13-En-Nevevî Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref; Tehzibu'l-Esmâ
ve'l-Lügât; Mısır Trs
- 14-En-Nevevî Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref; Şerhu'l-Buhari

- 15-En-Nevevî Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref; El-Ezkâr Terc.
Abdülhâlık Duran İstanbul 1973
- 16-En-Nevevî Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref; Riyazu's-Salihîn
Terc. H. H. Erdem Ankara 1964
- 17-En-Nevevî Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref; Şerh-i Sahîh-i
Müslim Beyrut 1924; Mısır 1284; Beyrut 1987 baskıları
- 18-Erdem H. H. Riyazu's-Salihîn Ravilerin Hal Tercemeleri
Ankara 1964
- 19-Es-Sabunî; M. Ali; Tefsîr-i Ankâm-i Ayâti'l-Kur'an
İstanbul 1984
- 20-Es-Sübki, Takıyyuddin; Tabakatu's-Sâfiyye Mısır
1383/1964
- 21-Ez-Zehabî, Semsuddin; Tezkiretu'l-Huffâz Haydarabâd
1375/1955
- 22-Ez-Ziriklî Hayruddin El-Alâm Beyrut; Trs.
- 23-Hitti, Philip; İslâm Tarihi Terc.
- 24-İbnu'l-İmâd, Abdu'l-Hay El-Hanbelî; Şezerâtu'z-Zehab Fî
Anbârî men Zehab Beyrut Trs.
- 25-İbni Kesir; El-Bedâye ve'n-Nehaye Beyrut 1388/1969
- 26-İbnu's-Sa'd Tabakâtü'l-Kübra
- 27-İslâm Ansiklopedisi
- 28-İslâm Alimleri Ansiklopedisi; Mucemu'l-Müellifin
İstanbul 1986
- 29-İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti Hikmet yy. İstanbul
1988
- 30-Kâtip Çelebi; Keşfu'z-Zunûn; İstanbul 1941-1943
- 31-Kehhale, Ömer, Rıza; Mucemu'l-Müellifin

- 32-Keskioglu, Osman; Islâm Hukuku Tarihi Diyanet İşleri Baş.
yy. Ankara
- 33-Koçkuzu, Ali Osman; Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi;
İstanbul 1083
- 34-Sezgin Fuat; Tarihu't-Turasi'l-Arabî; Terc. (Muhammed
Fehmi Hicazi-Fehmi Ebu'l-Fadl) Kahire 1971
- 35-Sezgin Fuat; GAS. (Geschichte des Arabischen
Schrifttums); Leiden 1967
- 36-Sofuoglu Mehmet; Sahih-i Müslim Tercemesi İstanbul 1967
- 37-Buyutî; Tedribü'r-Ravî Fî Şerh-i Takribi'n-Nevevî Medine
1955
- 38-Buyutî, Celaleddin, Tabakâtu'l-Huffâz
- 39-Robson, James; Sahih-i Müslim nüshalarının rivayeti Terc.
- 40-Talat Koçyigit A.U. İlahiyat Fak. yy. Ankara 1957
- 41-Taşköprüzâde, Ahmed Efendi; Mevzuatu'l Ulâm
- 42-Türk Ansiklopedisi c.9